

РУСИН

Народный умелец Украины Василь Скакандій:
Александр Духнович, акварел, 2009. 150 років од смерти
будителя А. Духновича сьме собі припомянули 29. 3. 2015.

www.rusynacademy.sk

RUSÍN r. XXV, č. 3 / 2015

КУЛЬТУРНО-ХРИСТІАНЬСЬКИЙ ЧАСОПИС

- Перед зачатком 15. засідання Округлого стола Русинів Словачії ёго участници на челї з председом ОСРС А. Лігом (четвертый справа) ся поклонили будителёви Русинів А. Духновічови перед ёго памятником у Пряшові і припомянули собі 150 років од ёго смерти.
Фотка: А. Кузмякова

- Часть участников засідання Округлого стола Русинів Словачії 2. мая 2015. Члены того діскусного форуму прияли першый раз од 1989 року такый комплексный Програм розвитку Русинів на Словачії.

Русины схвалили програм свого розвитку в Словацькій републіці

2. мая 2015 в Пряшові проходило 15. засідання Округлого стола Русинів Словакїї (ОСРС). Найважнішим пунктом програму было схвалїня Програму розвитку русиньской народностной меншыны в Словацькій републіці. Членове діскузной платформи ОСРС собі зволили і нову презідію.

Засідання ся зачало святочнов частєв. Членове ОСРС ся стрїтили коло памятника Александра Духновича, к якому положили квітки, жебы собі припомянули 150. річницю смерти того найвызначнішого народного будителя карпатських Русинів. Потім уж програм продовжовав традично – робочов частєв.

Найважнішов частєв 15. засідання ОСРС было схвалїня Програму розвитку русиньской народностной меншыны в Словацькій републіці (позн. ред.: *першого комплексного програму од року 1989, котрый публікуєме в тім чїслі*). На тім документі робили членове ОСРС од початку діятельства – 2012 р. Програм розвитку має, окрем Преамбулы, пять частей – Народностна самосправа, Школство, Култура, Інституції, Села і міста. За выпрацювання окремых частей были одповідны ґаранти окремых комісій, котры vznikли в рамках ОСРС. Головным координатором документу був першый председа і сучасный член ОСРС **Александр Дулеба**. Тот документ має бути народным програмом Русинів на слїдуючих 10 аж 20 років. Їго реалізацію бы ся мав забезпечити розвиток русиньской народностной меншыны і спомалити асиміляція Русинів.

Окремим доповнїнем того програму має бути пропозиція Закона о народностных меншынах із ділні ОСРС, котрый хотять Русины дати на публічну цілосполоченську діскузію з цілєм глядати якнайшыршу обчаньску і політичну підпору на прията закона, котрый донесе Словацькій републіці в одношію к меншынам хыбує. Часть того закона находить ся і в першій части схваленого програму і говорить о народностній самосправі, котра бы мала фунґовати чїсто в области културы і народностного школства, значить не думать ся ту на теріторіалны самосправы.

По року собі членове ОСРС зволили і нову презідію. Функцію председа по році зась обґаїв **Андрій Ліґа**, правник, жыючий в Пряшові. Далшыма членами презідії ся стали: секретарь **Мілан Піліп**, говорця **Петро Медвідь**, за колективных членів – **Люба Кралєва** (ОЗ Колысочка – Kolíska), за індивідуалных членів **Петро Юрчішин**. Членами презідії ex offio суть членове Выбору про народностны меншыны і етнічны ґрупы **Мілан Мнягончак** і **Ян Липинський**.

**Округлый стіл
Русинів Словеньска**

ОБСЯГ

Мгр. Петро МЕДВІДЬ:
*Русины схвалили програм
свого розвитку в
Словацькій републіці*

1

*Програм розвитку
русиньской народностной
меншыны в Словацькій
републіці*

2 – 7

**Др. ґаб. Олена ДУЦЬ-
ФАЙФЕР:** *Рецепція
Александра Духновича на
Лемковині*

7 – 11

Мгр. Петро МЕДВІДЬ:
*Минуло 325 років од часу,
як Грек ся став єпископом
Русинів*

11

**Мгр. Яна БОГУСЬКА, Мгр.
Івана СЛИВКОВА, ПгД.: Тема
дротарьства в словацькій і
русиньській літературі (5)**

12 – 15

**Мгр. Зденка ЦІТРЯКОВА,
доц. ПгДр. Анна ПЛІШКОВА,
ПгД.: Русиньський діалект
улісько-убляньской долины
на зачатку 21. стороча (5)**

15 – 17

Миколай КСЕНЯК: *Думкы
іншпированы книжков „Бурі
над Бескидами“ Штефана
Смолея (2)*

18 – 19

**Доц. ПгДр. Василь ХОМА, к.
н.: Штур, Павлович, Русины
(2)**

19 – 22

ПаедДр. Осиф РОДАК:
*Карпато-дукляньска
операція і єй місце в
новодобій історії (2)*

23 – 24

1

Програм розвитку русиньской народностной меншыны в Словацькій републіці

Потреба сконціповати такой програм выходила з факту, же за послідніх 26 років од „ніжної революції“ были в условиях демократичной Словацькой републіки наповнены основны права русиньской народностной меншыны, котры направили кривды з минулости. Передовшыткым русиньска народностна меншына была офіціально узнана і Русины здобыли право слободно ся голосити к своїй народности. В році 1995 був кодифікований русиньскый літературный язык і в нїм ся зачала выдавати періодічна і неперіодічна преса. Возникли професіональны русиньскы інституції, котры суть носителями культурного розвитку, освіти і історичной памяти Русинів на Словації (Театер Александра Духновича, Піддукляньскый уметельскый народный ансамбль, Інститут русиньского языка і культуры Пряшівской універзиты і Музей русиньской культуры в Пряшові). В сучасности розвивать своє діяльність в СР веде як 30 мімовладных організацій заміряных на розвиток і охрону русиньского языка, ідентичности і культуры. К русиньскому коріню ся голосять вызначны особы сполоченьского жытота в СР. Русиньска народностна меншына по списованю жытелів у році 2011 стала ся третів найвекшов што до кількості меншынов у СР. Позітивны вислідкы розвитку русиньской народностной меншыны за послідніх 26 років мож высвітлити як наслідок впливу двох основных факторів: 1. демократизації общества по паді комуністичного режиму, але передовшыткым реалізації уставного права жытелів СР слободно ся голосити к своїй народній ідентичности; 2. активного діяльства русиньских організацій, передовшыткым Русиньской оброды, в процесі реалізації основных прав Русинів.

Про далшый розвиток русиньской народностной меншыны в условиях СР є неминуче становління новых середнёдобовых цілів, котры надвязують на сповнены основны права. Новы цілі розвитку русиньской народностной меншыны в першій ряді ся тыкають легіслативного забезпечія уставного права народностных меншын СР брати участь у ділах, котры ся їх тыкають, бо в СР дотеперь не був приятый закон о народностных меншынах. Далше суть то цілі в области розвитку русиньского школьства і культуры, забезпечія фунгованя і розвитку главных інституцій русиньской меншыны, а в непосліднім шорі самосправа і регіональний розвиток, передовшыткым сел і міст северовыходной Словації, в котрій компактно і в переважній мірі жыють жытелі СР русиньской народности.

1. Народностна самосправа

1.1 Про реалізацію уставного права народностных меншын СР, в тім числі і русиньской, брати участь на рішаню проблемів, котры ся їх тыкають, треба схвалити закон о народностных меншынах у СР. Є неминуче, жебы

способ і условия участи представителів народностных меншын у ділах, якы ся їх тыкають, враховано фінансованя розвитку народностных меншын у СР, становив закон і не были залежны од політичного рішення екекутивных органів. Схваліня закона о народностных меншынах у СР, котрый створить ниже спомянута система народностных

• Каждорічно участници Міджінародной літній школы русиньского языка і културы на Пряшівській універзиті у Пряшові навцівають годину русиньского языка у першій пореволючній Основній школї А. Кралицького з навчалным языком русиньскым у Чабинах. Фотка є з року 2012, де в центрі (у синім пуловері) сидить учителька і директорка той школы ПаедДр. М. Ясикова.

• Популярна вокально-інструментальна група Пайташе зо Снини на чолі з Мгр. Д. Гулаєм (перший справа) шырить славу русинського фолклору нелем на Словакії, але і за її границями. Така група є сталим учасником святкового закінчення Міжнародної літньої школи русинського языка і культури у Пряшіві – Studium Carpato-Ruthenorum. Фотка: А. З.

самосправ у СР, є стратегічним цілём і єдночасно неминучим передположінём про далший розвиток русинської народностной меншыны в СР. Округлый стіл Русинів Словакії є приправлений дискутувати о своїй пропозиції закона із представителями влади СР, парламентныма політичныма партіями, представителями організацій інших народностных меншын у СР і з окремыма людьми, котрым не є легковажна судьба народностных меншын у СР.

1.2. Закон становлює права народностных меншын, способ їх участи в процесі рішення общіх соціальных діл, враховано права брати участь у прийманню рішень, котры ся їх тыкають, і становить россяг діятельства міністерств, інших штатных урядів і органів територіальних самосправных цілків в одношію к народностным меншынам. Закон становлює условия про створёваня і фунгованя народностных самосправ про сферу вживаня языка народности, народностного школства і культуры. Вживаня языка, школство і культура то суть сфери, котры ся безпосереднє дотыкають захованя і розвитку ідентичности народностных меншын у СР. Народностны самосправы не будуть мати компетенції засягати до інших сфер публічного жывогата.

1.3. У звязи з пропонованым законом треба створити Уряд народностных меншын як порадаый орган влади СР. Ведучій уряду буде менований владов, але ёго членами будуть представителі народностных меншын, менованы Народностныма радами даных народностных меншын. Каждая Народностна рада менує до уряду по єднім представителёви даной меншыны. В компетенції уряду буде главно старати ся о реалізацію і дотримованя внутроштатных і міжнародных повинностей СР у сфері поставлїня і прав народностных меншын, приправлєвати, пропонувати і реалізувати в сполупраці з владов СР середнёдобы і довгодобы рішення в сфері захованя, розвитку і підпоры

прав народностных меншын, а з тым цілём высловлєвати ся к пропозиціям законів, к пропозиціям рішень влади і крокам, котры ся тыкають прав народностных меншын, перед їх предложінём владі, приправлєвати про владу комплексны sprawy о сітуації народностных меншын на території СР, приправлєвати про владу або про міністерства ці інші екекутивны органы пропозиції к забезпечіню потреб народностных меншын, главно в сфері школства, культуры і медій, вживаня материнського языка, розвитку сполоченьского і культурного жывогата.

1.4. Найвысшым органом народностной самосправы буде Народностна рада даной народностной меншыны в СР, котра буде волена жытелями даной народностной меншыны. Вольбы членів Народностной рады будуть проходити в день волеб до самосправ подля шпеціальных інструкцій. Главнов задачов Народностной рады в сфері школства буде в сполупраці з Міністерством школства СР ведно рішати вопросы фінанцованя народностного школства, ініціювати навчаня народностного языка на основных і середніх школах, сполупрацювати при методічнім дозорі над школами з навчалным языком народностной меншыны, як і на корекціях учебных основ, брати участь у процесі схвалєваня учебників, якы ся вживають у школах із навчалным языком народностной меншыны, респ. з навчанём языка народностной меншыны. У сфері культуры буде главнов задачов у сполупраці з МК СР ініціювати заснованя і фунгованя культурных інштитуцій народностной меншыны, брати участь у в процесі розділєваня фінанцій на культурне діятельство народностной меншыны. У сфері вживаня народностного языка буде ей главнов задачов методічно помагати і підпорувати процес вживаня языка народностной меншыны в уряднім контактї, в судных процесях і вецеязычним означованю сел, улиць, публічных міст, урядів, ведно слїдовати дотримованя Закона о вживаню языків

• Много домашніх і заграничних туристів обдивлять одну з найстарших православних дерев'яних церквей, а то Церкву архангела Михаїла у Руськім Поточі з 1740 року.

народностных меншин, предклагати Раді про высыланя і трансмісію пропозиції к обягу програмів і часу высыланя релаций про народностны меншыны Радія і телевізії Словакії.

1.5. Народностна рада буде рїшати о приділёваню фінанцій з Фонду про розвиток народностных меншин про потребы той народностной меншыны, котру заступать. Бюджет Фонду ся створить з належных дотачных програмів Міністерства школства СР, Міністерства културы СР і Міністерства заграничных і европских діл СР, враховано дотеперішніх грантовых схем, яки суть в їх компетенції і служать на розвиток културы, освіти і прав жытелів СР, яки ся голосять к народностным меншынам. Волены представителі Народностных рад забезпечать транспарентніше нарабляня з штатныма фінанціями выдїленыма про розвиток народностных меншин, як дотеперішні комісії.

1.6. Закон створить інштїтут воленых представителів народностных меншин при самосправных краях, містах ці селах із шпеціфічныма компетенціями на пропонованя і контролю діл, яки ся тыкають народностных меншин на крайській і містній самосправній уровни і в рамках їх урядных компетенцій. Представителі народностных меншин до крайской і містної самосправы будуть таксамо волены в день волеб до сільських самосправ подля шпеціальных інструкцій.

1.7. Схвалїня Закона о народностных меншынах у СР, котрый створить высше спомянута сістема народностных самосправ у СР, є стратегічным цілём, а сучасно неминучим передположїнем про далшыи розвиток русиньской народностной меншыны в СР. Округлыи стіл Русинів Словакії є приправлений діскутовати о пропозиції закона із представителями організаций інших народностных меншин у СР і окремыма людми, котрым не є легковажна судьба народностных меншин у СР.

2. Школство

2.1. Жадати од штатных органів і гесторів (зряджователів) школ дотримовати Европску харту регіональных або меншыновых языків, жебы на народностно змішаній території понука на навчаня в меншыновім языку ся реалізовала іщі перед тым, як ся зачнуть настолёвати жадости народностной меншыны.

2.2. Підвышыти інтерес о штудії русиньского языка і навчаня молодой генерації в русиньскім языку з цілём підвышыти чїсло дітей приголошених до народностных школ з навчанём русиньского языка і з навчалным языком русиньским.

2.3. Апліковати історію Русинів і русиньскы реалії до навчаня на основных і середніх школах, вдяка чому бы зміцніло народне усвідомлїня русиньских дітей, а маєрїті бы

помогло в позитивнім світлі відіти Русинів.

2.4. Ініціювати створіння матерських школ з виховным языком русиньскым, респ. холем паралельных клас із виховным языком русиньскым.

2.5. Росшырити навчання русиньского языка на ествуючі основны і середні школы на народностно змішаній території.

2.6. Завести фінанчны выгоды про школы із будьяков формов навчання материньского языка русиньской народностной меншыны. Стимуловати і мотивовати (з боку МШ СР, самосправ) директорів школ, старостів сел і гесторів школ, але і родіців-Русинів створёвати класы, респ. школы з навчанём русиньского языка і з навчалным языком русиньскым.

2.7. Зачати виховлєвати кваліфікованы педагогічны кадры, виходячі з Концепції навчання дітей обчанів Словацькой републіки русиньской народности (1996), котра предпаладала створити класы з навчанём русиньского языка на середніх педагогічных школах у Пряшівскім краю. Рішінём бы могло быти приділіня фінанцій (з боку міністерства школства, самосправ) прямо на заплачіня кваліфікованого учітеля русиньского языка.

2.8. Створити сістемізованы робочі місця в рамках МШ СР і Крайских школьских урядів про одборных робітників обновідаючіх за агенду русиньского народностного школства.

2.9. Сістематічно і в бівшій мірі фінанчно підпорёвати výroбу і дістрібучію учебників русиньского языка, літературы, культуры і історії Русинів, іновованых мотивачных учебных помічників заміряных на підвишїня атрактивности навчання русиньского языка (мултімедіалны ЦД, співники, учебники, тематічны настінны таблы, заряджі-

ня предметовых клас мултімедіалныма помічниками і под.).

2.10. Створити русиньску гімназію.

2.11. У сполупраці з веджінём Грекокатолицькой теологічной факулты і Православной богословской факулты Пряшівской універзіты досягнути заведжіня на них навчання русиньского языка з цілём приправити абсолвентів обидвох факулт на душпастьерську роботу в русиньских містах і селах.

2.12. Досягнути зьєдночіня русиньского правопису на Словакії.

3. Култура

3.1. Зосередити ся на формованя умельцьких особностей і створити приязны условия на розвиток діяльства і высшу умельцьку уровень аматерських умельцьких ансамблів. В русиньских селах і містах є богата традиція фолклорных фестивалів, котру треба утримати, але пріорітов розвитку є выглядовати і формовати талантованых людей як носителів културных традицій Русинів.

3.2. Створити Дім русиньской культуры як центр підпоры і розвитку русиньского народного умельцького діяльства. Забезпечіти ёго фінанцованя в рамках розвитку културы Пряшівского самосправного краю.

3.3. Із знамых особностей (нелем русиньского походжіня) створити Умельцьку раду про русиньску культуру, котра бы настолєвала довгодобы цілі і пріоріты в розвитку русиньской культуры. Умельцьку раду створити при Домі русиньской культуры.

3.4. Засновати русиньску конзерваторію, респ. досягнути створіння одділіня заміряного на русиньску культуру при

• Много туристів выберать собі путь на гору Сниньскый камінь, котра є храненов природнов памятков.

• До єдиного русиньського професіонального театру, а то Театру А. Духновіча в Пряшові у великій мірі ходять нелем Русини, але і люде інших народностей. На фотці: протагоністи гри Н. В. Гоголя Ревізор, першый справа тогорічний 65-річний юбілант О. Ткач.

екзистуючих консерваторіях із повиннов практиков штудентів высших клас у Театрі А. Духновіча і Піддукляньскім умельцькім народнім ансамблю в Пряшові.

3.5. До штудійных планів ествуючих штудійных програм Учїтельство русиньского языка і літературы в бакаларьскій і магістерьскій формі на Інштїтуті русиньского языка і културы Пряшівской універзїты в Пряшові завести предмети замїряны на русиньскій фолклор, театер і музейництво з цїлём будучого уплатнїня абсолвентів у ествуючих русиньских професїоалных інштїтуціях (ТАД, ПУНА, Музей русиньской културы).

3.6. Зробити вшыткы потребны крокы к тому, абы влада і підряджене Міністерство внутра СР зробило перерегістрацію Союзу Русинів-Українців Словацькой републїкы на Союз Українців Словакїї з цїлём заставити далше зловживаня културы Русинів Українцями.

4. Інштїтуції

4.1. У сполупраці з Высшым терїторїалным цїлком Пряшівского самосправного края, котрый є зряджователём Театру Александра Духновіча (ТАД) і Піддукляньского умельцького народного ансамблю (ПУНА), досягнути підвышїня бюджету на їх якостне діятельство.

4.2. Досягнути перенесїня компетенцій зряджователя з Высшого терїторїалного цїлку Пряшівского самосправного края на Уряд влады СР.

4.3. Підвышити фїнанчну підпору про высиланя в русиньскім языку, яке є частїв Редакції народностно-етнічного высиланя Ра-

дія і телевізїї Словакїї, на výroбу літературно-драматїчных релакцій, доповнїня кількосты редакторів і помїщїня высиланя русиньских релакцій у лїпшїм часї высиланя.

4.4. Приправити на акредїтацію новий неучїтельскій штудійный програм Русиньскій язык і култура в рамках штудійного одбору Чуджі языки і културы на Інштїтуті русиньского языка і културы Пряшівской універзїты в Пряшові, котрый бы був замїряный на приправу одборників про різны сферы русиньской културы.

4.5. В сполупраці з МК СР і Словацькым народным музеєм (СНМ), котрый є зряджователём Музея русиньской културы в Пряшові, досягнути підвышїня бюджету на діятельство музею з цїлём злїпшити єго матеріалне выбавлїня, росшырити збїрки артефактів і росшырити можности научного баданя.

4.6. Досягнути, жебы мовитый і немовитый маєток у справї СНМ – Музею української културы у Свіднику, де ся находить домінантна часть збїркового фонду русиньской културы, МК СР і Генералный директорїат СНМ по одчленїню українського збїркового фонду, був переведжений під справу СНМ – Музею русиньской културы в Пряшові.

4.7. Досягнути, жебы в рамках СНМ – Музею русиньской културы в Пряшові vznikнув центр русиньского писемства і пресовых матеріалів.

5. Самосправа і регіональний розвиток

5.1. Приготовити і на діскузію влады СР предложити справу о соціално-економічній ситуації і інфраструктурнім выбавлїню центрів у Пряшівскім і Кошіцькім краю, в кот-

рых жыють Русины, з цілём глядати сістемовы рішїня на забезпечїня основных служб жытеелям на селах і сучасно забезпечіти можности на роботу.

5.2. Підпорувати розвиток польногогосподарства, ремесел, агротуристіки і туристичного руху. Забезпечіти безплатны інформачны семінары про представителів сел і інтересуючіх ся о продаж з двора.

5.3. Створёвати условія про розвиток алтернативных сфер містной економіки. Заміряти ся на активности з высшов приданов цінов, напр. туризм заміряный на природны красы области (позорованя непорушеной природы, треккінг, ціклотуристіка, гіпотуристіка) респ. культурно-познаваючий туристичный рух.

5.4. Зострити котролю охрани природных функцій польногогосподарской землі, котра є незамінимов частёв животного оточїня (закон ч. 245/2003 Зб. з. о інтегрованій превенції і котролі засмічованя животного оточїня), котролю повніня повинностей властником, наёмцём і справцём польногогосподарской землі з цілём превенції росту і росшырёваня буряну на необроблёваных землях (закон ч. 220/2004 Зб. з. о охрані і вывжываню польногогосподарской землі).

5.5. Ініціювати зміну закона ч. 229/1991 Зб. о управі властницьких односин к землі і іншому польногогосподарскому маестку в звучаню пізнішых предписів із цілём, жебы села были повинны дати згоду к договорам о наймі каждорічно, а сучасно жебы тота згода ся стала условіём про выплачїня дотацій, респ. в припаді інтересу і екзистуючих капаціт абы могли села забезпечувати тото діятельство у своїй режії.

5.6. Ініціювати зміну легіслативы так, абы лісовы площі і польногогосподарска земля незнамых властників у катастрі села перешла під справу даного села.

5.7. Ініціювати зміну закона ч. 49/2002 Зб. з. о охрані памяткового фонду, конкретно § 14, абз. 4: замінити речїня „Село може вирішыти о створіню і одборнім веджіню евіденції памятковых місць“ речінём „Село є повинне створити і одборно вести евіденцію памятковых місць“.

5.8. В сполупраці з крайскыма памятковыма урядами і далшыма організаціями створити список матеріалных немовитостей, мовитых і нематеріалных памятковых місць. Про представителів самосправ реалізувати інформачну кампань о значіню евіденції памятковых місць і памяток.

5.9. Просаджувати зміну условій програму Европской унії – росшырити потребны активности: „Захованя, охрана, обнова народных культурных памяток і памятных місць сел і їх ефектівне вывжываня про розвиток культурно-познаваючого туристичного руху.“ Таксамо просаджувати доповніня той активности і до дотачных і грантовых сістем самосправных країв.

5.10. З жадостёв ведно рішати проблемы розвитку туристичного руху, захованя і пропагачії русиньской культурной дїдовизны і природного богатства теріторії ословити Крайску організацію туристичного руху Северовыход Словакії в Пряшові і фунгуючі містны ініціативны группы.

5.11. Ініціювати легіслативны зміны в сучасній сістемі фінанцованя сел подля кількості жытелів на веце солідарны про малы села до 500 жытелів.

Пряшів, 2. мая 2015

Др. габ. Олена ДУЦЬ-ФАЙФЕР, Педагогічна універзіта, Краків

Рецепція Александра Духновича на Лемковині

Символічне універсум, яке творит отчизну етнічної спільнота односит ся до шырокой категории культуровых символів группы – літературы, мистецтва, емблем, барв, фан, історичных подій. Важне значыня мают ту особовы символи, якы креуют народовой пантеон, маючий взоротворчу потенційніст.

Великы історичны постаті, якы вписали ся своїм жытьом і діяльністю в простір лемківского символічного універсум вказуют явні, де і як ведены сут границі рідности в констатуючій ся етнічности той группы. Звіданя про місце великого Будителя Підкарпатской Руси в лемківскым пантеоні, в лемківській спільнотовій свідомості єст, як з того выникат, шыршым звіданьом про лемківску історичну і сучасну достоменніст. Прото вказати хочу тоты приміры лемківских культуровых текстів, якы безпосередньо односят ся до постаті Александра Духновича як великого символу моральных, патріотычных, духовых прикмет, а головні символу русиньской спільноты на цілій карпатській теріторії.

Єдно з найбарже інтересуючых і найвчаснішых прикликань Духновичового мена находиме в циклі споминів лемківского писателя, Василя Чернецкого (1837 – 1900), котрий в часі своїх гімназийных студий

в Пряшові мал чест быти єдным з тых учеників, яких взяв під свою безпосредню опіку і добродіяльніст отец Духнович. Адже, маме ту безпосредню реляцію особы, яка знала Духновича і своїм спомином свідчыт про його вынятковіст, велику благородніст і доброту. Спомины Чернецкого **“Згадки зь студентского життя в Пряшові на Уграх”** опублікуваны были в 1986 р. але односят ся до року 1856, коли, як пряшівській гімназиста быш він штоденным гостём в домі Будителя. Час не влиял єднак на прецизию і ясність споминів, бо, як інформує сам автор, списаны они остави на основі систематычні і дрібничково веденых записів в деннику: *„Передъ тридцати лѣтами, будучи студентомъ въ высшей гимназіи, начавъ я провадити дневникъ, вписуячи до него важныйши факти дневни, и той дневникъ до теперь продолжаю. Зъ тыхъ трицятьлѣтныхъ нотатокъ уросла спора книга, а що тутъ подаю, єсть уложено пѣсля первыхъ картъ мого дневника“*.

Прото спомины сут барз живы, богаты в вельо епізодів, переконуючи: в своїй фактографічній і емоційній правдивості. Явит ся в них Александер Духнович в чловечым, незмітызуваным вымірі, характеризу-

ваний през своє одношыня до ІНЧЫХ люди і през оціны ТЫХ люди. Реляция, тыпово для Чернецкого, ма характер зобектывізуваний, інформуючий. Упорядкуваны факты вказують человека през ефект його діянь і постав. Дознаємося наприклад з них з интересуючыма дрібничками про харытатывну, допомогову діяльність Духновича. Як споминат Чернецькій, в домі “будителя” мешкало на стало по пару дівчат, сирот по рускых священниках, учениц реальної школы, котры находили ту полне утримання і опіку. Окрем того жывило ся все по парунадцет студентів-гімназистів. Серед них был і Василь Чернецькій:

„Часомъ було насъ при обѣд 10, 14, 16 а часами и бѣльше осбѣ. Обѣды розпочинався послѣ рускои молитвы и рускою молитвою кѣнчився; розмова при столѣ була тѣлько руска. Бувъ то одинъ дѣмъ въ Пряшовѣ, де шановано руске матерне слово (...) Часто въ часѣ обѣду выпитувался о. Духновичъ студентѣвъ о ихъ потребы, а скоро котрый заявивъ, що не має чи то книжки, чи потрѣбной одежи и т.д., то послѣ обѣду дававъ „батько“ на потребы грошѣ съ тымъ наказомъ!,, чтобы покуплене ему показати“.

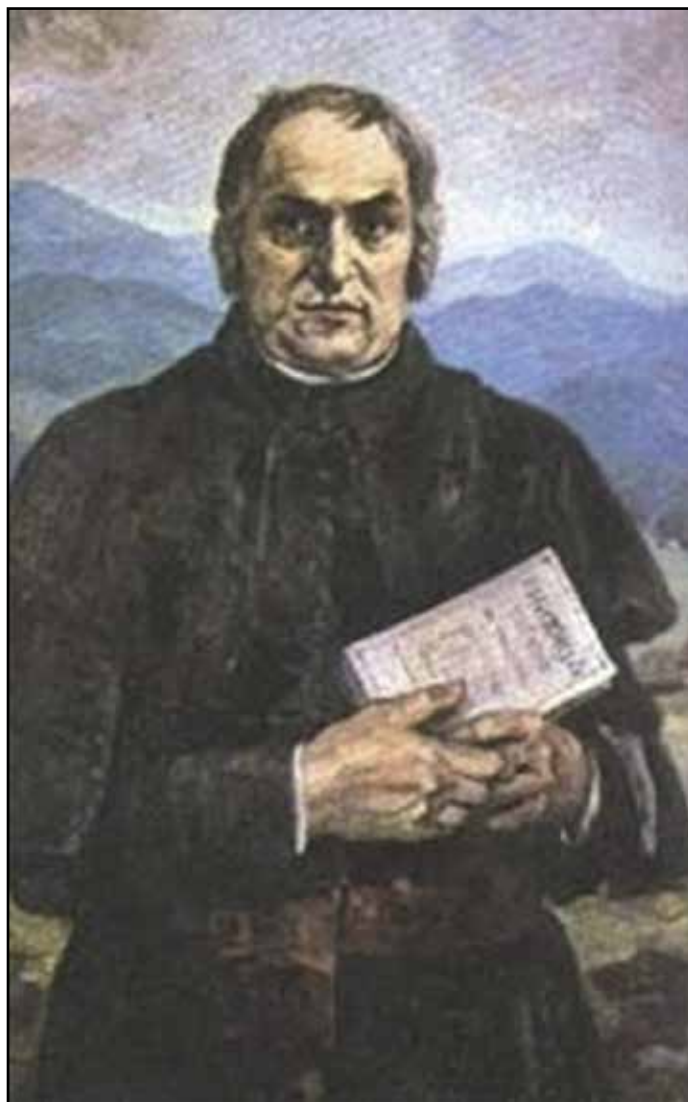
З великом пошаном і честю споминат Чернецькій отця Духновича. Бесідує про його приступність, невывыжшання ся над інчых. Прото клир односил ся до него з любовю, а по смерті щиро оплакувал. Гумору і колориту придають тій часті споминів Чернецкого епізоди звязаны з Каті – газдыньом в Духновичовым домі – Німком, скупом і злосливом, котра не любила гімназистів, яки причыняли їй роботи і зменшали домашній бюджет. Прото, коли лем отец Духнович выїзджал, Каті вмісце мяса сервувала хлопцям галушки і драстычні зменшувала порції. Хлопці натоміст одплачували їй ріжnymi, описаныма бо споминах, збытками і злосливима фіглями, што часом кінчыло ся навет полном елімінацией од стола.

Таке контекстове представління повязаных з Духновичом споминів проведене з перспективи гімназійного студента не ма само в собі символічного аспекту. Коли єднак одчытуємо го днес, дополнят оно лем тот великій символ русиньскости, яким стало ся Духновичове імено, автентичным свідоцтвом Лемка про вынятковіст пряшівского Будителя і безпосередні контакты, яки в його епоці істніли медже Русинами по обох сторонах Карпат.

Про тото, же творчіст Духновича, єй будительскій аспект, мала барз велике значыня для лемківской інтелігенції уж в девятнадцетым і на початку двадцетого столітя, свідчыт в своїм історично-споминовым нарысі про Лемковину Між Сяном і Дунайцем Степан Шах. При характеристиці представників старої священничой лемківской інтелігенції споминат він дідица Мохнацкого, пишучы:

„Походив він із прастарого свяшеничого роду Гарбера-Мохнацьких, якого предки о. Стефан Гарбера Мохнацький, опісля о. Іван Мохнацький відіграли в XVIII. стол., як тилицькі греко-катол. парохі в мушинському деканаті, визначну ролю. Пізнав я цього дідица Мохнацького в 1912 р. в його власнім домі в Мохначці Выжній. (...) Був він тоді вже „музейним експонатом“, однак правдивим прототипом старосвітської консервативної лемківської інтелігенції“.

При дальшій його презентації дознаємо ся:
„З літератури не читав уже нічого, хоч

• Олієвий образ А. Духновича – учителя Русинів од маляркы Евы Біссовой.

мав гарну, навіть добірну бібліотеку (...) з поезії подобалися йому лише “стихотворенія” о. Александра Духновича, лемка з полудневої Лемківщини, якого знав був ще особисто; а пісня о. Ол. Духновича “Подкарпатски Русини” була його “національним” гимном, яку підкріпляв він ще й рефреном із словацької пісні: “Hej, Slovane!”, причім по лемківськи додавав “Русин бив’єм, Русин буду, по руснацки гварить буду!” „Мир вам, братя” о. Івана Гушалевица, – галицький гимн з 1841 р. – не вдоволяв його, бо там ні разу не приходить слово “Русин” або “Русь”!

Так адже, видиме, же іщы пред офіційным утверджыньом Духновичового тексту в функції гимну Підкарпатской Руси, серед народу был він уж за такий признаний і то не лем по полудньовій, але тіж по пільній стороні Карпат.

Про вводжыня Александра Духновича в символічне універсум Лемків, як про вполни свідоме діяня етнічне бесідувати можемо допіро в однесію до тых фактів, яки мож назвати „пантеонністю”, тзн. творіньом пантеону знаменитих родаків. Присмотрючы ся тому пантеону, достережеме, же прекрочыня границ Галицькой (пільній) Лемковини безвынятково вязало ся з введіньом на першим місці постаті пряшівского Будителя. Был він найбарже знаковым, адже і значучым репрезентантом культурового простору угорской, потім

пряшівської Русі, котрий то простір, хоч на рівні безпосередніх контактів безперечно був освоєний, на рівні рефлексивної достовірності мусів остати відповідно утверджений важном етнічнім символіком.

Видиме, што єст інтересуюче, же першы тексти (з XIX ст.), закисляючы лемківській символічний простір творили го так, як і ведены были натуральны границі культурового спілістніня, де Угорська Русь з Пряшовом, Кошыцями, Красным Бродом, Ужгородом і персональними символами (А. Духновичом) была попри Галицькій Русі з Перемишльом і Львовом, де істніли адміністраційны релігійны осередкы важны для Лемків, натуральным і очивидным поширіньом лемківського простору. Коли натомиш дошло до выокремніня ідеовых границ Лемковивы на основі етнографічної критеріи, то не лем Галицька Русь, штораž барже оперуюча свій ідейний вымір на символах українскости, але през декотрий час і Підкарпатська Русь нашла ся поза центром СПОЮЮЧЫХ діянь.

Коли аналізуєме номеры першого лемківського часопису „*Лемко*” (1911 – 1914), котрий стал ся ідейном, текстуальном основом лемківського выокремненого світа, не находиме там імени Александра Духновича, што може не тілко і свідчыт про лишыня карпатурсинської обшыри поза ідейом Лемковины, але вказує, же важнійше в тым часі было закисліня узких границ. Політычны границі адже на тым етапі рішыли о елімінації части спійной етнографічній обшыри поза рефлексивном, ідейном етнічністю Лемків. В тій газеті зрештом находиме мало одкликань до історії. Має она радше актуально-інформуючий і полемічно-ідейний характер. Здає ся, же на тым етапі утвердження культуровых границ, перекрочыня політычній границі было за тяжке. Коли політычны границі часово стали ся мобільны (по розпаді Австро-Мадярської Монархії), серед Лемків домінуюча быша концепція політычної єдності з братми Русинама зза хырбета Карпат, што виникало з почутя культурової єдності. Гідна част політычних діянь, маюча рішати про будуче карпатурсинської території ведена быша в скоординуваню – діяче з Лемковины, Пряшова, Ужгорода і еміграційны діяче з Америки стрічали ся вельо раз, творячи спільны делегації, комітети і ради. Імя Духновича як спільного для вшиткых символу будительства і патріотычної постави било в тих діянях барз важне, а тексти його верши были спільним гимном Русинів.

Коли єднак посмотриме на дальній дороги Лемковины, з межевоєнного періоду, зас видиме єй в політычним одорваню од полудньовокарпатської території. Але текстуальні тото розділіня старат ся бити нівелюване. Головні тоти тексти, котры виходили спід пера Баня Гунянки або пера ци олувка Івана Русенка, крислили границу Лемковины „*Од Ужгорода до Шавниці*”.

Александр Духнович стоїт в першым ряді выводячих ся з так широко розумленої лемківської спільноти вчених і писателів. Старчыт лем посмотрити до найбарже канонічних для Лемків видань межевоїня (предо вшиткым печатаных на еміграції), жебы найти там біограм і портрет великого Будителя. Стрічаєме го в „*Карпатурсинских Календарях*” Баня Гунянки. Ту найбарже явне потверджыння спуюючої спільноту функ-

ційности находиме в Календарю за 1945 р. Заміщений там Список карпатурсинских учених и писателей (з обшырным біограмом і портретом Духновича) попереджений єст вступним коментарьом, в котрим чытаєме:

„Як из короткой биографии тех талантливых людей (...) ученых и писателей увидиме, то 100 літ тому назад тоти нашы учены люде, так з Галичины як Угорщины, были тісно звязанн зо собом духовно, бо кончили єднаки школи, в тих самих городах (...) Так што меж тьши нашими карпатурсинскими учеными и писателями николи не било такой дільбы, як она настала потом и дошла до наших часов, што нашы люде почали ділитися на “галициянов” и “угорщанов”...”

(Список карпатурсинских учених и писателей, „*Карпатурсинский Календар Лемко-Союза на 1945*”, с. 61.)

Велике значыня для творіня символічного універсум Лемків мала шыроко знана „*Наша Книжка*”. Не могло в ній бракнути той сфери символів, яка вказує потенційніст лемківської культури в цілым карпатурсинским просторі. Адже на с. 481 – 490 заміщено біограмы і короткы характерыстыкы творчости “писатели і ученых лемківського роду”. Не могло там бракнути і Александра Духновича, а wraz з ним і інчых русинских творців з Пряшівщины і Підкарпатя. Не могло бракнути прото, же редактор книжки, автор статі О Лемках – Ваньо Гунянка, ставлят собі в такій конструкції і таким змісті книжки незапречні важну ідеову ціль спуюваня в єдну етнічну ціліст розбитой політычній культурової території. Бєсідує він про тото так:

„Родным краєм лемков – Лемковский край, Лемковщина, Лемковина (...) То природний наш край, бо народ того краю объединенний природом, исторіом, бєсідом и борбом за своє життя и віру. Народъ того краю объединенный своим життьом. Но наш лемковский край до днеска не стал краєм – политично (...) И по той-то причині світ не говорит днеска о Лемковском краю. Зато говорит о Подкарпатской Руси, як краю. Но Подкарпатску Русь, як политичный край, світ розуміє лем на восток от рікы Ужа. (...) Карпатська Русь, природно, складатся из двох країв – Подкарпатской Руси на восток от рікы Уж и Лемковского краю на запад от рік Уж и Сан. Но объединити политично тых двох країв в одну Карпатску Русь немож – без политичного объединення Лемковского краю, т. є. западной части Карпатской Руси. А политичне объединеніє Лемковского краю зависит от культурно-просвітительной работы среди народа того краю. Таке политичне объединеніє Лемковского краю може наступити лем послі культурного и духовного объединення лемков”.

Видиме гев предуманий стратегічний акт будительства, творіня свідомости, креуваня етнічної реальности словом писаным, яке, ставляючы Александра Духновича коло нп. Владимира Хыляка называт їх спільно “писателями лемківського роду”. Тым способом конститууют они єдно спільне універсум символічне называне рідністю.

Тот сам ціл поставлений остал в Истории Лемковины И. Г. Лемкина. Велика, полностраницьова фотографія з підписом Александр В. Духнович, будитель Карпатской Руси, коли під інчыми фотографіями писателів і ученых

(уміщаних по парох на єдній країні) підписане єст лем їх імено і назвиско, явні вказує, же ходит ту не лем про єдного з творців, але про тот символ будительства, який творит собом Духновичове мєно.

Ідучы далє, в нашу сучасніст, видимє, же коли мож уж бышо текстуальні вернути до реляційной автономічності лемківського світа, одбудовуваня і творіня сучасного виміру символічного універсум Лемків, прикликано і утверджено тоты знакы-символі, котры не ставляють в важливіст понадграничній і понадполітичній єдності Карпатських Русинів. Так адже уж в першым повоєнным лемківськым часописі „Голос Ватры” (1984 – 1989) прикликуваны сут імена будителів зза хырбета Карпат. Річницьове, звязанє з числами народин, смерти ци інчыма важныма подіями з жытя і творчости даной постаті, творіня памяти, на дало оказії появи́ти ся в тій єднотнївци шыршого нарису про Духновича. Але в „Бєсїді”, котру мож покус видіти як продолжыня і розвитку концепції „Голосу Ватры” (обі зрештом редагуваны през того самого редактора) така нагода (190 річниця смерти) была імпульсом не лем до заміщыня фотографії і шырокого біографічно-творчого нарису про Александра Духновича, але тіж опублікуваня обшырных урывків з драмы „Добродїтель перевыжшат богацтво”, а окрем того урывка поеми „Поздравленіє” з першого Духновичового Калєндаря. Посмотрити вартат, як редактор і автор статі про Будителя, Петро Муриянка, вводит тот персональний символ в свідомість чытателів, як творит му місце в тій свідомости. Словами вступу бесїдує:

„24 квітня минуло 190 років од дня народжыня найвєкшого нашого Будителя – А. Духновича (...) „Духновича вартя познати”. Духновича – час познати! По тамтій країні Бєсїда його біографію знає і бабця і дітина. В нас – ні! Бо горы нашы за высокы, жебы без ні мож дашто чути (...) Треба глядати інчой можливостє Просвічыня”.

„Бєсїда” нр 2 з нагоды 200-літя народин Будителя замістила його великій портрет і інформацію про проголошыня 2003 р. в цілім русинськым світі Духновичовым Роком, про проведєны уж (годинна авдиция в Польскым Радію про жытя і творчіст Духновича в контексті наслідків його діла – стремлінь і трудів наступуючых по ним поколінь) і заплануваны імпрезы звязаны з том великом річницьом. Натоміст „Бєсїда” нр 3 дєдикувана єст великому Будительови через символіку фотографій на окладинці. На лицьовій країні Отец Духнович зо своїм Книжицьом Читальном в долонях крачат лемківськым путом, котрий веде до Пряшова (так як вшыткы дороги, згідно з написом під тым фотографічньім монтажом)). А на задній окладинці наша лемківска делегация на Світовий Конгрєс Русинів в Ужгороді сфотографуваня під помником Духновича здає ся дєси стремити під тым достойным проводом, певно до Європы, бо прецін Духнович як раз красні вписує ся в європскє демократичнє думаня (што вказує в своїх працах проф. Е. Русінко).

В „Лемківськым Калєндари за 1993 р.” окрем припомніня про річницю народин найвєкшого Будителя, заміщено тіж урывок тексту Домашній лікар з „Місяцослова” Александра

Духновича (на 1853 р.). Продолжыня того тексту находимє в „Лемківськым Калєндари за 1994 р.”

Окрем річницьового прикликуваня фактів і стабілізуваня їх в спільнотовій свідомости Лемків як знаків-символів рідности, лемківска текстуаліст діє тіж в тій сфері барже універсальні, на дорозі літературных, міцно символотворчых текстів. Старчыт лем посмотрити в збіркы верши сучасного лемківського поєты, Павла Стефановського, жебы найти свідочтво живого символу, яким в тых текстах єст мєно Духновича:

**„Мати Лемковина
мягко йде
босом ногом
в Білій Чорній Воді
радїсну пісню
в єй уху нутит
Михал
в Красным Броді
Сповідати ся не мусит
бо она без грїха зрештом
помер єй сповідник
Духнович
в терпінях
для Руси
і гнес не ма спокою
в Пряшові**

Тот сам зрештом автор в вершу „Братя Русини” дає якбы выкладню сенсу і значыня послугуваня ся таким символіком:

**Руснак-Лемко
з Лемковины
Русин
з Закарпатя
з Пряшівщыны
тот сам
Русин
вшыткы єдны братя”.**

Треба ту тіж спомнути, для дополніня фактів, же перша антологія лемківської поезії, приготовлена през Петра Муриянку (хоц видана в барз зредукованій формі, лем тлумачыня верши на польскій язык) вмістят Духновичову творчіст. Подібні тіж і пізнійша, обшырнійша „Антологія Дітячой Поезії”, опрацувана през того самого автора, презентує гідний, парунадцєтстраницьовий выбір верши русинського Будителя. Ёй наголовок „Мамко, куп мі книжку” то неприпадковє, лем предуманє з наставліньом на ефект і функцию, одкликуєчє ся до утырвалєных символів культуры, рішыня. Через тот наголовок, взятий з верша Духновича, він сам з ділом ідейном стороном його педагогічній і патріотычній діяльности стал ся духовністю той антології. І ту, як раз, треба видіти тот момент, котрий творит найбарже надійний, отворений в будучє перцепційний простір.

Адже, конституований в назначеных для діти текстах символічний вимір постаті, творчості і діяльності Духновича то стратегія використовуюча найбарже сенситивний ґрунт. Рецепція на тым ґрунті єст не лем найполнійша, але і часово найдолша, найбарже тырвала в ефектах. Прото, коли знаме, же в програмах вчыня лемківського языка на вшиткых рівнях едукації, в обовязуючым каноні находят ся тексты великого Будителя і на їх основі прикликаня його діянь і ідеї на фоні товдышньої

епохы і ситуації русинского світа, можеме сподівати ся, же в дозрілій достоменности формуваных през таку текстуальність учеників, взоры і ідеї одчытуваны з вершы: „Я Русин...“, „Младіст“, „Мамко, куп мі книжку“, „Шліпий і хромий“, „Поздоровліня...“, „Послідня моя піснь“ не останут без сліду.

(Написано у лемківскім варіанті русиньского языка.)

Мгр. Петро МЕДЕВІДЬ, Пряшів, повірений веджінём ІнфоРусина

Минуло 325 років од часу, як Грек ся став єпископом Русинів

20. марца 2015 минуло точно 325 років од часу, коли до функції єпископа Мукачовской грекокатолицької єпархії наступив Йосиф Декамеліс. Хто був тот Грек і як ёго живот повязав ся з історією Русинів?

Світським меном Іоан – Йосиф Декамеліс народив ся у 1641 на острові Хіос у тогдышній Османській імперії. Жыв у монастирі в Гроттафераті недалеко Рима. В Римі дістав добру освіту і дістав функцію скриптора Ватиканської бібліотеки.

Папа Александер VII. го 5. новембра 1689 року назначив за апостольского вікаря і высвятив го за єпископа севастійского. Высвячення было зроблене із згодов ягерьского єпископа. Призначіня єпископа Йосифа Декамеліса до Мукачова было ділом прімааса Угорьска, архієпископа Колоніча. Він хотів мати в Мукачовській єпархії чоловіка, котрый буде вірний унії. Декамеліс потвєдив в тій функції імператор Леополд 11. марца 1690 року і выменовав го за єпископа і тайного кралёвского радцю. Новый владыка Йосиф, зарівно і архімандріта, наступив до своєї функції у стародавнім монастирю на Чернечій горі коло Мукачова 20. апріля 1690 року.

Заведжіня унії єпископ Декамеліс рішив реалізувати через організування містных соборів. Почас трёх років скликав 12 таких соборів на Підкарпатській і Пряшівській Руси, чім значно зміцнив унію.

Декамеліс старав ся і о матеріалне забезпечіня своїх душпастирів. В тім часі грекокатолицькы священници не мали такы права, як їх мали римокатолицькы. Дякуючі владыкови, був 23. август 1692 року выданий „Діплом Леополда“, подля котрого грекокатолицьке духовенство было ослободжене од підданства, было обдароване землями і правами. Мукачовський монастирь був ослободжений од повинности уквартелёвати вояків.

Што іщі важніше в ёго діяльності, єпископ Йосиф Декамеліс намагав ся завести у єпархії канонічний порядок і організувати освіту священників. Заслужив ся о то, жебы духовны мали книжки, із котрых ся могли учіти. Но книжки выдав і про народ. Декамеліс написав наприклад „Катехизис“, котрый дякуючі священникови Іванови Корницькому вышов у 1698 році по русиньскы. Рік по тім вышов і його „Букварь“. Обидві книжки были надрукованы в Тырnavі. Першов книгов, котру там Декамеліс выдав, была книжка „Казуистика“ в 1692 році. В Тырnavі, котра друковала перед тым лем латиньскы, была заснована славянська тіпографія за часів Декамеліса. Він мав плани

засновати славянську тіпографію в Мукачові.

За ёго часів была заснована і фундація коло семінарії в Тырnavі, котра забезпечовала каждый рік трём студентам Мукачовской єпархії штудувати в Тырnavі. Но не вшиткы ёго плани могли ся зреалізувати. На причіні была война за слободу, яку вів Ференц Ракоці II. В часі того протигабсбургского бунту Декамеліс був примушений глядати азіл у Пряшові і одышов із Мукачова. В Пряшові Йосиф Декамеліс 27. август 1706 року і вмер. Ёго гріб ся нігда не нашов, но веце жрідел пише, же є похований в кріпті під грекокатолицьким катедральным храмом. Тогды, кідь Декамеліс умер, то був іщі храм римокатолицькых монахів.

Декамеліс порозумів, же треба, жебы священници были штудованы. **Роки служыв міджі Русинами як місіонарь і робив вшитко, жебы грекокатолици были єднотны і утримали ся в унії.** Свою місію робив без огляду на тяжкы условія. Положив добры основы про будучность грекокатолицької церкви.

ТЕМА ДРОТАРЬСТВА В СЛОВАЦЬКІЙ І РУСИНЬСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ (5)

(Продовження з минулого числа.)

Авторська бісїда

Автор назерать на світ оком і душов свого чоловіка-дротаря. Дало бы ся повісти, же Ксеняків дротарь є часто негативно наладжений, є веце битый реалностев, терпить, є выставлений психічному натиску. Є повный носталгії за своїма там дома, выданий на судьбу, на охоту і неохоту людей у світі. Автор з нєго створив пототип так, же му допереду переддефіновав характеровы знакы – позитивны знакы характеру. Вызначає ся робітностев і позитивнов завязатостев. Через фолклорный імпульз ту автор як кібы хотїв захопити того, што ся в реалнім животі не діє: перехрестив ся дротарь і погласкав крошню, і тихо їй шептав материнським словом:

*Крошньє моя любя,
Крошньє моя тяжка,
На плечах-м тя носив
Од малейка-мала.*

*Ты мі часто была
Мягкым заголовком,
Ты-с мі утішала
Тужыня за домом.*

*Тужыня за домом,
За цілом родином,
За поляном, рылєм,
Белавым барвінком.*

*Великий шьвіт ме прешли.
Зажыла єс зо мною
Радысть, но і псоту,
Лію, шьніг і мороз.*

*Дякыю барз шувні,
же-с мя не зрадила,
Же-с мі не еден рык
Так вірно служыла.*

*Тераз єм невладный,
В очах шя мі темнит,
Но, вірь, тя понесу
Аж до самой смерти.*

*А нелем до скону,
Але іщык дале,
Бо мы маме тайны,
Котры лем мы знаме.*

(Миколай Ксеняк: *Жменї родной землі*, 2009, с. 15)

Фолклорны моменты суть слїдны у обидвох авторів. Сільський простор, народна пісня, танець, жєны і дївкы выпараджены в кроях, звыкы, магїчны рїтуалы проти поробениску, повіры, традованя і т. д. – тото вшыткы суть моменты, котры ся в творах обявили і неперестанно ся повторюють: „Заповідам ся, же очі были заперты, же єм на планы силы не думала. Найго тото вшыткы хранишь в тім далекім світі. Матка Хрїстова, выслыш ня... А кїдь підєш, не оберний ся, цілий час бы ті там было смутно...” (Ферко, 1994, с. 82-83).

Емоціоналность персонажів

На розділ од Ксеняка, де герой припоминає скорїше лірічний субект засаджений до епічного часу і простору – де домінують чувства, налады і думкы, поставы в романі Феркових суть емоціонално вызрїтішы. І їм прийде з часу на час цливо, но в тексті суть емоції зображены скорїше ненападно, лем так мімоходом: „... не знать што на то повісти. Притулить ся ку дідови; ...од ганьбы склонить зрак...; ...сяде сі і спамятать ся...” (Ферко, 1994, с. 33-51). Поставы суть в окремых по-

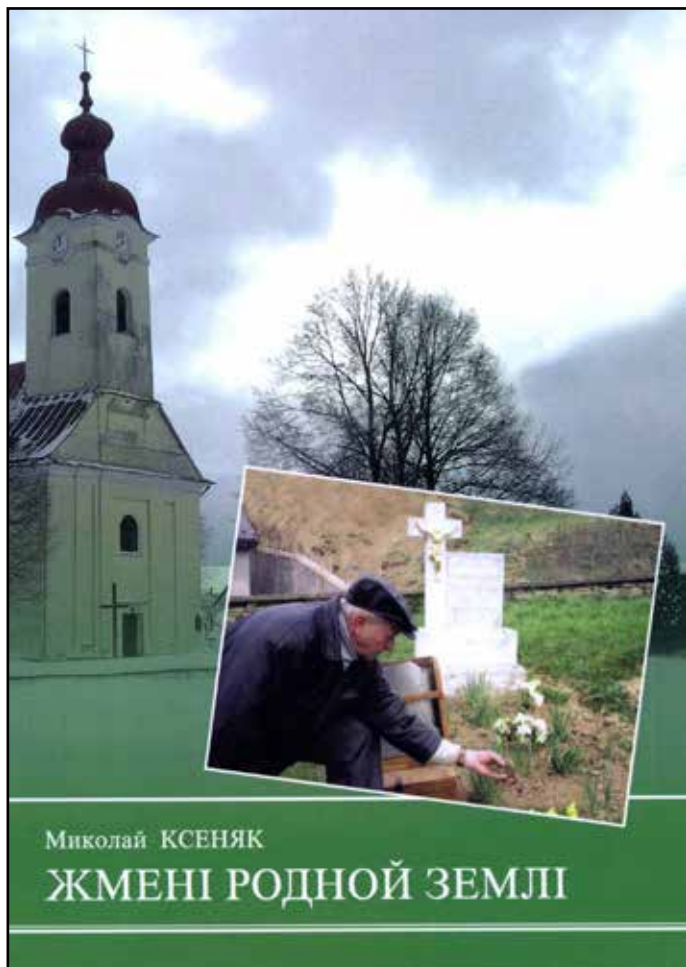
віданях активны і акчны, якраз они посувають дію допереду. Почуткы і думкы суть другорядны, першорядна є дія (можемо то демонштровати і на множестві часослов у тексті): „Одразу ся озве тихе тягаве завьитя. Дїдо спозорніє, слухать. ... Свіжо выскочить, приложить на огень, ... вынесе горнець на стром, нагливо обвязує плахотку зо сплячим хлопцєм. Вырчаня і цваканя зубами ся ближить. Дїдо не стигать... Дїдови ся уж-уж видить, же дітя выпало, но вчас ся му подарить захопити два вольны кінці. ... – звыкли сьме сі на голодных і невладных. Але мы сьме Кіпусы. Дротарї!” (Ферко, 1994, с. 24).

Юро, главный протагоніста з родинной сагы, представляє тип дротаря, котрый мав тяжкий живот. Быв нешколований, але зручний, а часом ся з нєго став прогресивный чоловік. Перебрав ремесло од свого діда і дбать на свій розвой – хоче ся учіти. Дротарський світ приїмать такий, яким він є, а зато суть єго погляды ослободжены од надмірної емоціоналности, што ся проявить і при лучїню. „... Юро одходить, не обзерать ся, ... Йогана не вытримать, вылетить за Юром, корчовито го хопить за конець герока... Юро мовчык вытягне з кешені бритов і єдным шмагом конець герока одріже.” (Ферко, 1994, с. 83). Таксамо без емоцій реагує Юро Кіпус, кїдь му містный отець духовный не знає одповісти на вопрос, де мають грїб єго родічі. Може ся грїб пропав і зарїс, може лежать в сполочнім, затоже в тім часі была холера і скоро каждый запасив зо смертєв. Юро забє на край сполочного гробу криж а расповідач посує дію дале. Напроти того, Ксеняк подробно описує Миколаєвы чутя, порывы души, кїдь пришов к гробу свого няня. За тот час, як грїб окоплює, вытягать траву, направлять криж, кладе квіткы, молить ся і пригварять ся му.

З меншов міров емоціоналности і сентїменту є споєный уж споминаний мотив лучїня. Дротарь, котрый одходить, ся коротко і несентїментално росстає з родиню і пущать ся до далекого і незнамого світа за зарїбком, котрый забезпечить єго родину. Ксеняк ся к лучїню дротарїв высловлює в єдній з публікацій, кїдь пише: „О розлучках з дротарями нхто мі не расповідав, жебы были даякы великы.” (Ксеняк, 2002, с. 51). Были і такы розлучкы, же газда був на полю, перестав копати, поціловав жену, погладив діти і одышов з поля домів. Взяв приправлену крошню і понагляв на влак до Подолинця або Люботина: „Перед одходом сьме збачили, же і мама ходять задуманїшы, і нянє контролюють жолобы в стайни, ці не суть пошкоджены, ці стрїха не затїкають... І припоминали нам, дітискам, жебы сьме маму слухали і в роботі помагали. А на друге рано – няня дома не было.” (Ксеняк, 2002, с. 51). Дротарї одходили тихо, скромно. Но автор зась підчаркує емоції і носталгію у выповїдах, же істо несли у своїм сердцю смуток за родиню, за домівством ... Кїдь ся до світа выберав молодой паробок, знала о тім єго міла, а аж потім ся то рознесло і по цілїм селї. Дротарь, котрый одходить, несе одповідность за свою родину і газдівство, што зохабив дома. А такой як охабить хыжу, жена ся ставать головов родины. Єй задачов є забезпечіти ход дому і господарства. Мусить з дітми зробити вшыткы женьску роботу, а навыше і роботу, котру бы в родині зробив хлоп. Несе на своїх плечах дупловане ярмо одповідности і роботы.

Функція діалогу і монологу

Пасмо постав є одділене графічно (лабками, тіре) і реалїзує ся в діалогах і внуторнім монологу. Форма діалогу служить

авторови на то, жебы захопив розлічність почутків і поглядів. Можемо конштатовати, же і Ферковы, і Ксеньяк створили поставы, котры маюць і протилежны, і приятельскы одношіня. Вандровны ногы завели дротарів до многих кутів світа і всягды, де были, позерали ся на них інакшыма очами. Поставы дротарів суть раз ту, раз там, раз суть самы собов, раз дакым іншым. Одношіня ку другим особам є двояке. Камюнчанам і Рівнянам говорять дома Яно, Юро, Николай, „нянє“, а дома суть узнаваныма героями. Може ся не найде такий, котрый бы не мав дома фраїрку, но такой як прийдуть до світа, уйде ся їм надавка „butatót“, блударь ці жобрак. Правда, не од вшиткых людей, котрых на своїм вандрованю стрітили. І в світі много містных людей дротарів честовали, а так были про них і „Herr Rastelbinder“, „майстер-штудент“ а єден собі выслужив і прозывку „Біг Джон“. Дротарь є чоловіком, котрый у світі много зажив і спробовав, зводы світа суть силны, але путо ку домову є іщі силніше. Одповідность за родину і спятость з родным краєм їх тягать назад до родных сел. Зо світа приходять скушенішы і смілішы, но зістають морално чісты і віра в Бога і хрістіанський приступ к животу їм помагать здолати вшиткы барьеры. З молитвов одходять зо своїх родных хыж, з вдяков ся вертають назад.

Єден з настроїв, котрым автор драматизує і оживлює розповідь, є бісїда постав. Реалізує ся монологом або діалогом і може мати розлічны функції. Розвивать пригоду, ступінне конфлікт або характерізує поставы. „... до вулія ся прижне домовник зо загноеныма деревяныма вилами. – Злодії! Хто мі взяв кліщі? ... вытрясе вшиткы міхы ... І зо споду Юрового міха вылетять парадны цвикачкы. – Я ні! – опонує Юро. Старый Кіпус прискочить ку внукови і зтяжко го заставать. ... – Раус! Гет одталь! – реве домовник. ... вилами їх вышмарує вон. ... Юро добігне Яна і без довшых бісїд го зачне бити. – Злодій! Швайн! – надавать му. ... – Я ніч, то він мі дав до міха, – обгаює ся Юро. – Берьте ся, бо заволам поліцайта! Дротарі ся од себе одвернуть і без поздраву ся поберуть каждый інде.“ (Ферко, 1994, с. 37-38). Дія ро-

ману є динамічна а на многих містах ся стрітимо з подобныма діалогамы, котры своєю динаміков посувають дію допереду. Наспак, діалоги в Ксеньяковх прозах суть веце статичны і пописны. Выражають скоріше думкы і чувства: „В середу – то собі добрі памятам – рано сьме з братом статок накормили, напоїли ... вошов єм до хыжы. Не знав єм, яке ня чекать розгоднута. ... – Та і ты мі хочеш з гнізда вылетіти? – вычитаво ся ня опросили мама. ... – А хто буде сіно скубав, воду з потока носив? – мече до мене нагніваний молодшый брат. ... – Мамко, Мишє є уж міцный. Він докаже воду зо студні вытягнути. Пустьте ня, я вам... тібетову хустку з червеньма ружама принесу. І представте собі, мама сугласили.“ (Ксеньяк, 2009, с. 30).

В тексті окремих діалогів найдемо і внуторный монолог, котрый нам поможе порозуміти внуторны імпульзы поставы перед даяким чіном, або по нїм. „Спустило ся, што єм чекав“ – чухать собі долоні Сливка. (Ксеньяк, 2009, с. 38). Автор вывжыває внуторный монолог як засоб на зображіння емоціональной крізы персонажа: „Но чудне і підозриве є мі тото тихо. Є якесь аж барз глибоке. ... Исто не нагодов мі жена повіла, же скоро каждую ніч з гор ходять партізане до села ... Они часто єдны на других стріляють. ... А я теперь іду до той баламуты небезпечной, – збыхнув собі дротарь. ... Ани не хырують, же я при Камюнці. Кідь ся на порозі зъяву, то будуть очі отвіряти. А мої дрібны дітки гнедь: „Што сьте мі, няньку, купили?“ „А про мене што несете?“ (Ксеньяк, 2009, с. 33).

В істых ситуаціях, де не стачать на выядріня основы слова, автор глядав іншы вгодны способы выядріня. Наприклад, мовчання. Є то єден зо способів на выражіння емотивной скушености, яку мож тяжко поменувати. В істій ситуації є сигналом інтензивного переживання, на котре не стачать ниякы слова. Мотив мовчання наступує там, де бы слова могли ослабити переживання і драматизм міморядных ситуацій: „Юро їм высвітлить, же везе діда до родной землі. Збыточно наставляє документ з Відня. Велитель розкаже ладу отворити. ... Воякам прийде плано зо запаху ... Вояк ся презежгнать і выловить фляшку трунку. ... Юро ся на вшытко апатічно позерать, образ ся му розмашує. ... зась нітує труглу. Плаче і вертаєть. Вертаєть і плаче.“ (Ферко, 1994, с. 52).

Дротарьство як літературный феномен

Од поставы ся через діалоги поступно дістанемо к далшым ровинам твору. В тій інтерпретації бы сьме хотіли вказати і на розділный приступ поєднх авторів к темі. Ани Ксеньяк, ани отець і сын Ферковы не зажыли „дротарьку“ як таку. Но реалістичность не є у Ксеньяка нагодна. Ясно нам назначує, же то не суть єго зажиткы. Пригоды, котры в своїх публікаціях захоплює, выражать через споминання других. Ёго поставы жыють реалістичны судьбы. Є важне подати жывот такий, яким був, і людей таких, якыма были. Чуджіна є про них реальный і конкретный простор, по котрім ходять, котрый спознавають. Ту стрічають конкретных людей і заживають конкретны події.

Подобно як Ферковы, і Ксеньяк назначує героїчного дротаря. Оспівує шыковность майстрів, але на розділ од Ферковых дає на задній план опачну сторінку жывота вандровного майстра. З розповідей дакотрых бывшых дротарів сьме ся дізнали, яка была, наприклад, аверзія мадарьскых шандарів к хлопам з крошнями. Стало ся, же як не мали при собі поволіня на роботу, то были вышмарены з влаку, одволочены на шандарьску станцію, збиты і понижены. На дротарях ся барз радо приживлєвали і злодії. І кідь были дротарі шыковны, асоціалы і злодії зловжывали їх вандрованя з місця на місце і свої недобры skutky спыхали праві на дротарів. Ксеньяк, хоць пише о дротарєви, котрого заарештовали, зато же не мав поволіня, но не описує насилности, зробены на нїм. Зась підкреслює лем зручность і шыковность майстра. Як кібы „тото плане“ не было важне.

Дротарьскы пригоди, котры пізніше бісідують дома, суть частіше реалістичны, як фантастичны. Їх зажиткы, доповнены фалатком фантазії розповідачів, котры їх зажили або чули, ся передають традиційно з генерації на генерацію. Традиція є про нього важным способом, як поскладати і заховати „дротарьскы черепкы“. На розділ од фактографічної творчости Феркових, Ксеняковы прозы суть позначены народнов приналежностів. В ёго творчости є менше літературной фікції, а веце психологізації. В умельцькیم зображеню реалности вказує на силу судьбы (фатальность). Назначає трагічність судьбы і живота: *„Я не мав щастя на щіры газдынї, – но по надыхнутю Юро гнедь надпряли. – Интересне і то, же ся тото стало в тім самім селї. Першу уж споминану скупаню я обходив, лемже на далшу, може іщі гіршу, єм на-трафив. Кібы то они мали на челї написане, але они вызерають вышиткы єднак.“* (Ксеняк, 2002, с. 60). В центрі ёго повідань часто лежить виразна, докінця фатална подія, яка выбочує з колобігу звичайных днів. Обявлюють ся мотивы смерти, арештованя, жена в тяжи, ці „зъявлїня“.

Ксеняк як кібы ся снажив выгнути позитівному ефекту дротарьства. Розумить го скоріше як средство на екзистенцію. Того, што дротарь за пять-шість місяців у світі заробив, ся минуло, а на осінь зась двигать крошню. Наспак Ферковы вказують на шыковність і успіх дротарів у світі, а то є про них доміантним мотивом. Хоць не были школованы, але были смілы, завзяты, а главно мали свій ціль. Были успішны і наперек тому, одкаль і з якої соціальної групи вышли. Самособов, же „выпрацовати ся“ было тяжке. Але доказали то. Ферковы підчаркують главно практичний ужыток дротарьства. Позоруже то на поставі дротаря – є то ініціативный чоловік. Дотисне го к тому біда, але є інтелігентный і зручний до такой міры, же порозумить соціальны потреби і одношіня, зорьентує ся в них і вивжыє то на свій хосен. Детермінуючий є капіталізуючий момент достатку, аж надбытку, зато Юро Кіпус перед смертєв спíše тестамент. На прикладі Юра Кіпуса видиме прогрес і поступ в ілузівных ступнях бытя: *„... вышиткы чекають на Юра Кіпуса, котрый ся як еден з мала дротарів стримує в таким часї дома, бо мурує першу штокову хыжу в Рівнім.“* (Ферко, 1994, с. 140). Ксеняк не давать матеріалну подобу дротарьству. Ёго дротарь тестамент не пише. Властно ани не ділить маєток і не рішає проблеми з тым звязаны. Передне місце у Ксеняка заберать скоріше емоціональність, як прагматизм. Ёго дротарі роблять лем інтуїтивно, не бажать аж так за матеріалныма статками і не суть такы флексібільны, як є то у Феркових. Ксеняк пише на основі реалных фактів, але без фактів.

В. і А. Ферковы указують, же їх постава не є „лем“ дротарь, але має і свої політичны нагляды. Окрем того, не має лем подникательскы амбіції, але і обчаньскы погляды. Суть критіками капіталізму. Высловлюють недовіру к моци. *„Може нігда ніхто нікого тільки не карав, як тото Австро-Угорьско, і з цісарём, і з тов мізернов войнов. Тоты злодії, ...“* „Російськым дротарям взяв Масарік без одплаты маєткы, а америцкым заказав двояке обчанство, также не могли дома подникати ани волити.“ (Ферко, 1994, с. 162-164). В текстї ся находять многы заважны історичны події, повстаня, споминає ся вывražджованя. Цілково чути, же авторы мали потребу тоты факты, уж кідь не глубше розвивати, та ходем їх мінімально спомянути. Ксеняковы герої як кібы не мали ніякы політичны погляды.

Владимір і Андрій Ферковы мали потребу вказати вшытко, што дротарі досягли і їх умельцька душа їх повела к тому, як тоту потребу зреалізовали. Не сперають ся ани перед предсудками, дозволили сі зазначіти і делікатны темы. Така пригода ся споминає в заключній части роману і є о тім, як отець духовный добіг тых дротарів, котры хотіли дати выписати з матрікы діти, што были од інших мужів.

Отець духовный їм дали одприсягнути перед людми, же нігда ніч в тім чуджім, грішнім світі з інакшов женов не мали. *„Церьков найперше стерпїла,*

• **Памятник найзнамішого і найвызначнішого дротарьского майстра Йозефа Галанікы-Бакеля з Довгого Поля, де і стоїть.**

... а тых дванадцять, як кібы їм велитель єднако завелив, лем поскладовали свічки, а рівно на сходы і гыбай го, вон з церькви ... Тот отець духовный не був дурный, тадь він сам мав двох сынїв з єднов дротарьков, так ся тому розумів.“ (Ферко, 1994, с. 154). Ксеняк тыж в єднім повіданю назначив подобну тему, але главный герой той пригоди Осиф, ся заховать морально і чесно. Хоць був довгий час у світі, ани на момент не запохыбовав о Мартї, своїй мілій, котра чекала ёго дітину. Не одсудить ю, але возьме сі Марту за жену. Ксеняк ся але снажить выгнути подобным темам, жебы нікого не зневажив. Професія учителя го цілый живот формовала і позначила такыма характеристіками, котры треба цінити і подля того ся вміщать у своїй творчости до таких мантинелів, котры собі сам становив. Думаєме сі, же на базі той професії бы ёго повіданя могли ослвити читателя-адолюсента, представити правы цінности живота і вказати му путь. Навыше, фотодокументація, як сучасть ёго публікації, тыж о дачім говорить. Наприклад, через фотографії зо стріч з дітми, подля нашого погляду, автор хоче вказати якраз на момент народно-выховного впливу, вивжываючі на то свої творы.

Літературна фікція є перепоена зо животом і є таксамо комплікована, але і єднако пестра, як живот сам. Ферковы ся усилюють выповісти тоты найважнішы skutky і дають менше простору емоціональным річам. Їх тема є носна про захованя фактографії. Дротарьство розумлять як етнографічне діло, навязане на людей, як інтегралну часть культуры на конкретнім місті. Дротарьство у Ксеняка зась вказує на минулость і має емоціональний і соціальний розмір. Панує ту носталгія за родным домом і неспособность придусити ю. Травма з одлучіня

од родного краю, родной землі має у обидвох авторів подобный розмір. Домівство, родной край грать у обидвох важну задачу. Павел Кіпус в далекім Харбіні жыє зо своёв женов-Чинянков. „ – Боже мій, як єм далеко од дому, же нічому не розумлю. – ... Рано Кіпус позерать на свою сплячу красну жену ... Опаверні встане, возьме карафу з водов, ... прудко ю обливает і свіжо шыбать. Выстрашена жена не знає, што робити, руки двигать до беспомічного геста, наконець зогне голову і жалостно ся расплаче. – Не плач, пробога, не плач, шак є Великдень. – ...Павел читать перше писмо з Рівного ... Тягать го домів! ... Павел Кіпус на жену безрадно позерать. Суть собі близки, но на свої обычаї собі, видить ся, нігда не привыкнуть.” (Ферко, 1994, с. 112-115). І в Ксеняковій грі в двох діях **Біда Русинів з дому выганяла** видиме приклад дротаря, котрый охабив свій родной край і зачав новий живот далеко од дому. Часом, кідь ся му на голові обявить першый сивый волос, го зачне грызти сумліня і зо спання ся будить з вычітками. „Миклош: – В недоспанных ночах єм збачів, же сумліня богатством не успокоїш. ... Мишко: – Я вам дякую, главно за сповідь вашого сердца. Миклош: – А што же з того маш? Мишко: – Барз велі! Одетеперь холем знам, же дома, хоць не в раю, але в своїм краю.” (Ксеняк, 2002, с. 45).

Вшыткы порівнованы публікації описують світобжників, котры ся знали зорьєнтовати в кожній ситуації і зробити діру до світа. „Матеріал” ся нам помалы минать, а днесь уж жыє лем пару зостарітых героїв, што ся „одчули” ці уж у Великім Ровнім, або в Ксеняковій Камюнци. Споминана героїзація їх постав є лем в продуктивній фазі їх живота, а минулу славу дротарства споминать уж лем їх кульбашка. Така є крута правда живота.

Модерный живот на Спішу, але і в околиці Тренчіна ся давно змінив, і способ обжывы людей, котры ся не чують быти до такой міры припутаны к землі, газдівству, але подобно як і в минулости, не боять ся ужывити за границями і пувовати

за роботов до іншых країн. Думаєме сі, же і з той причіны бы сьме не мали розуміти дротарство як ремесло, котре ту колись было а уж не є, але як способ живота, яким наші предкове жыли і котрый ся в іншій формі переніс і до днешніх часів.

Кідь бы сьме хотіли критично попозерати на аналізованы творы, мусиме конштатовати, же роман отця і сына Феркових є на омного высшій уровни, як проза Ксеняка. Ксеняковы творы зась охоплюють многы традиції, котры ся в днешнім світі дають відіти лем на уровни умелецького фолклору. Вызначну ціну, окрем іншого, має і язык Ксеняковых повідань. „Камюньскый” діалект ся од літературного русиньского языка діаметрално одлишує, а подля нашого погляду, кідь быв Ксеняк спрацовав свої прозовы творы в „камюньскім” діалекті, бо говорить о камюньских дротарях, мали бы векшу автентичность. Тым, же суть „порусинізованы”, їх ціна ся знижує, напроти того, роман Феркових є о то приносніший. Про захованя різnorodости русиньских діалектів, бы подля нашого погляду было оптимальне рішєня, кідь были выданы дві верзії публікації, а то єдна на „камюньскім” діалекті, а друга перетлумачена до літературного русиньского языка.

На обагбєу Миколая Ксеняка треба підкреслити, же дротарську тематику з нашого села не спрацовав окрем нєго нхто, а то ани літературно, ани фактографічно. А так му нїт што выткнути, зато же на то, жебы ся дахто пустив до такой широкой темы як є дротарство, потребує мати талант і спосібность войти під скору і перевтілити ся до думаня дротаря. Може раз прийде час, кідь ся люде, котры зажыли „Дротарію” поминуть і ціла тот проблематика піде інакшов путєв. Наїсто є то уж музика будучности, коли ся найде дахто, хто сі наштудує тоту тему і спрацує ю лем на літературній базі.

(Закінчєня в даліш чїслї.)

Мгр. Зденка ЦІТЯКОВА, Інштітут русиньского языка і културы Пряшівской універзіты в Пряшові
Доц. ПгДр. Анна ПЛІШКОВА, ПгД., Інштітут русиньского языка і културы Пряшівской універзіты в Пряшові

РУСИНЬСКИЙ ДІАЛЕКТ УЛІЧСКО-УБЛЯНСКОЙ ДОЛИНЫ НА ЗАЧАТКУ 21. СТОРОЧА (5)

(Продовжєня з минулого чїсла.)

Русиньско-словацькый білінгвізм

Білінгвізм, двоязычность або білінгвалность – має веце дефініцій. Є то спосібность алтернативно хосновати два языки (ці два варіанты того самого языка, напр. двох діалектів) в залежности од ситуації і середовища, в котрім ся комунікація одбыває. Другов дефініцій є, же білінгвалным є чоловік, котрый знає хосновати два або веце языків на уровни репрезентанта языка або на уровни пасівного вжывателя языка. Білінгвізм може быти індивідуальный і сполоченьскый. На фоні русиньской языковой ситуації можеме в бівшій мірі бісїдовати за сполоченьскый білінгвізм, зато же ту ся реалізує хоснованя двох языків на великій географічній теріторії. Часто ся означає терміном діглосья.

Позераючи на уровень знаня языків, можеме выділити рецептивный (пасівный) і продуктивный (активний) білінгвізм. При продуктивнім білінгвізмі бісїдуєме о языково інтегрованім єднотливцєві, котрый „бісїдує двома языками і є навикнутый і способный тоты языки обмінати в залежності од актуальной ситуації і своїх потреб на выражєня”.¹ При рецептивнім білінгвізмі іде о тзв. пасівне знаня языка, коли єднотливец даному языку розумить, но сам ним з різних причін активно не бісїдує.

Беручи огляд на вік, коли чоловік, респ. дітвак ся научить

другый язык, білінгвізм ділиме на сімультанный і сукцесівный. О сімультаннім білінгвізмі говориме тогды, кідь дітвак собі освоєю обидва языки нараз. Таки діти не мають материньскый язык і далшый язык, але якраз білінгвізм є їх „материньскым языком”. З другого боку, о сукцесівнім (насліднім, поступнім) білінгвізмі говориме тогды, кідь чоловік, респ. дітвак, ся учить другый язык аж по тім, як уж добрі знає першый – материньскый язык.² З часового аспекту бы мож было вызначіти як вікову граніцу міджі сімультанным і сукцесівным білінгвізмом третій аж четвертый рік живота дітины.

Росшырене є тыж пересвідчєня, же білінгвіста стопроцентно знає обидва языки. Але білінгвіста хоснує научены языки в різній мірі і з різными інтенціями, но не знає їх абсолютно. Кідь бісїдуєме о фоні русиньского білінгвізму, видиме ту шпєціфічний знак, коли в дакотрых сферах вжываня языка доходить к „перемінєваню кодів” (переходу з єдного языка на другый) або к языковым „пожычкам”. Зато, же Русины в історії нігда не мали літературну форму свого языка, збудовану на основі живой бісїды, і штат, в котрім бы тот язык був примарным у вшытких сферах, язык ся не міг природно розвивати, респ. збогачувати засобу слов. До такой позиції є поставлений аж днесь, точніше од року 1995, коли здобыв свою літературну форму і статус міноритно-

го языка. У Русинів доходить главно в посліднім часі к рецептівному білінгвізму, коли дітина хоць даному языку (русиньскому) розумить, но в бісіді го активно не хоснує. Така ситуація настає тогды, кідь родічі хоснують міджі собов русиньскый язык, але з дїт-ваком бісідують по словацькы. Дїтина їм розумить, але одповідать языком, котрый є про ню легший і знає, же може реаговати в її розуміню у „силнішій“, домінантнішій языку, і будуть ей розуміти. Далша ситуація настає, кідь ся родіч языково асімілує з місцєм свого бываня, котре є без компактного русиньского засеління, а бісідуює переважно языком другой культуры, причім свій первістный язык, респ. язык своїх родічів не хоснує, або го вже ани не знає.³ Такый, в ліпшім припадї, рецептівно білінгвалный родіч уж при кому-нікації із своїма дїтми не буде хосновати русиньскый язык, наслідком чого ся перерывають міджігенерацыйный языковий одказ.

Замінєваня кодів „code-switching“ і языковы пожычкы

Є то типічний знак про комунікацію білінгвістів. Розуміме під ним замінєваня окремых языків у конверзації, респ. в рамках єдного прояву, коли ся слово ці фраза єдного языка замінить словом ці фразов другого языка. Фунгує то лем в комунікації міджі білінгвістами, котры так вивжывають способности з обидвох языків. Про білінгвалну дїтину то є в такім припадї цалком природным явом. Замінєваня („перепинаня“) не є особитостєв білінгвістів, зато бо і монолінгвісты міняють різны языковы штїлы в залежности од ситуації і формальности прояву. Як найчастішы причіны переходу на другый язык мож увести ситуації, коли одповідне слово в языку хыбить, або єго значіння мож ліпше выразити другим языком, або бісідуючий сі не знає спомянути на слово в данім языку, зато же го часто не хоснує.⁴ Релативно частым в русиньскім середовищі є таке замінєваня („перепинаня“), коли чоловік дакого цітує. З такыма замінами сьме ся стрїтили і при наших аудіозаписах. Уведеме приклады:

H2: [ај крѡ'ніку 'пише / крѡні'кар' / а мѡ'ніка 'гваріт' / **шак он 'ішјел 'дагд'е в о'блеку на 'обет** / ја 'гвар'у / та 'де 'јшѡў / 'ўже мі 'т'укло / бо 'ман'а 'гваріт' же јур'ко / брат / 'маје шїјі'с'атку],

або:

L1: ['гваріт' же ту'то / же **'м'ета са'учі н'ем'чїну** / но тај мы 'былі 'ў 'теску н'е / а 'гваріт' же ја'ку],

ці вжыты фразы, котру перебере без языковой автокоректуры:

D2: [геј 'снажу са / зу'бамі нех'тамі].

Інакшым припадом як „code-switching“, є выбір языка. Бісідуючий переходить з єдного языка до другого подля партнера в комунікації. Уже барз малы дїти (кідь бісідують о сімультаннім учіню двох языків од народжіння) розлишуют ситуації на вжываня окремых языків подля того, з кым бісідують. При наших аудіозаписах сьме ся стрїчали і з такыма ситуаціями, напр. в селі Збой маєме записану комунікацію трѣх жен на тему реконштуції хыжы, де при выражіню думкы словацькоязычного партнера в комунікації автоматічно наслідують комунікація з ним у словацькім языку. По змінї партнера на русиньскоязычного, особа ся вертає назад к русиньскому языку.

C1: [но та там 'бу'де са 'му'сіті да'як переро'биті / вна 'хѡче ту'ты]

32: [жа'лузії?]

C1: [ці'лој за'скліті]

*:[н'е / ја хѡем фран'цуске]

32: [фран'цуске геј?]

*:[по зем]

32: [але 'місліш 'тото 'окно геј?]

*:[целу 'ст'єну]

32: [но ту'то бы не 'было 'шпатној] (адресоване особі C1)

Далшу подобну ситуацію маєме записану в Новоселіці, де діалог міджі двома особами, єднов активно хоснуючов русиньскый язык а другов пасивно, зачінають жена середнєй генерації вопросом в русиньскім языку а наслідно по одповіді ся приспособить партнерови в комунікації, 20-річному дівчати, котре по русиньскы не бісідуює. Наслідно назад волить на выражіння своєї пожадавкы русиньскый язык:

H2: [но 'не знаў де вун пу'шѡў кѣт' бі'цігл'а 'дома / не 'від'іла с 'бигу / 'д'іда?]

H5: ['н'єсом 'сі 'іста чі то / 'але 'асі он 'ішјел на аў'тобус / але 'н'є вјем]

H2: [на аў'тобус? / а 'двере отво'рене?]

H5: [ја 'н'є вјем]

H2: [а'ну' 'бут' та'ка 'добра / 'вынѣс' мі 'мѡбіл / ја заво'лаў 'ман'і]

При языковых пожычках білінгвіста єдно слово або курте словне споїня з єдного языка вжыє в другім, в єго приспособленій формі, т. з. же ся підряджує граматічным правилам другого языка. В русиньскім языку є такый яв доста фреквентований, бо домашня лексічна база не є шырока, а зато до лексікы были все перебраны слова чужоязычны. Языковы пожычкы зо словацького языка в русиньскім середовищі входять до бісіды через „філтер“ акцентології, морфології і фонології, а то в різній мірі. Самособов платить то і наспак, коли білінгвісты хоснують русиньскы слова в комунікації в словацькім языку.

Уведеме пару припадів, котры ся находять в наших переписах:

[но та ја 'жыву на 'влычі // са мі ту **'зам'јал** 'жыје 'цалком 'дѡбр'і / 'бывам ту з 'рѡдїчмі / **про'стрѣд'је** је ту **над'герној** // шо ту 'највеце је так **заўјі'маве пре** ту'рісту **'алебо** да'шо та'кој / так то је **вѣч'шінѡў на'родні 'парк пѡлѡ'н'ини / тен** л'іс / 'або шо ту 'мајме нѡ'вѡј / **а'ко отво'рѣн'је 'двѣрі до пѡлѡ'н'ин / по'том** ши ту'рісту 'мѡжут' **зајі'маті** 'наші **дрѣ'вѣн'і 'кѡстѡлікы** шо ту 'вырѡбїу је'ден]

[на 'грибы до 'л'іса / кѣт' даја'ку **пре'хацку** / ту'ріс'тіка на 'кременец / на 'р'абу 'скалу / 'шумна старі'на / **'вігл'ат** на старі'ну' са дас' по'бзераті / на 'кривум 'цѣр'кѡў там је дере'вјана]

[та ја не шу'тудуву тѣ'пѣр' **момен'талн'е** / ани са не **'хіс-там**]

[а 'газда 'рѡбіт' в 'л'ісі вун је **жів'нѡсник** // кѣт' 'пријде нѣ'д'іл'а / таг в нѣ'д'іл'у 'знајме **погрїло'ваті** / 'або 'знајме // ту је 'веце та'кых моло'дых ту на 'кривум з роді'намі / шо по дві 'д'імі 'мавут' / та 'знајме са так зы'ти / дас' **'пјат** 'ро'дин / **цецеа** дѣс'ам' д'ітѣј до 'копы / а 'д'іті са 'бавл'ам' / а мы с'іді'ме а пѣч'є'ме сі ко'басу / 'крѡмпл'і // так са **стрѣта'вајме**]

[ја **вѣч'шінѡў** 'рѡбл'у 'обіт / кѣд'же **'аспѡн** рас на 'дѣн' са 'треба да'як **нор'малн'е** на'їсті / по'р'адно / но а по'мыгам 'мамї з ва'рин'ом 'їidla // хлѡ'пці / **теда** бра'тове / **вѣч'шінѡў** 'робл'ам' / **'звішн'і** 'веці / ко'тр'і ту'то / ко'тр'і са **вја'ноц 'тыкавут** / на'приклад 'јду'м оздо'биті **тен 'стрѡмчек** / або по'прї'правл'оваті даја'кі ро'боты шо сут' коло 'хыжы / **'алебо** / по'стараті са о **госпо'дар'скі** звїр'та / а так **'далеј**]

[знаєш / вун по'зерат' се'бе / же'бы 'встих **цесто'вати** / а там не 'маєш 'много ча'су] на **пере'ступл'ован'а** не?]

Л1: [заві'нач'jem хд'т'іла да'ти 'н'е / та там је **цытырылы** на 'тум нап'саној]

С1: [ја ко'нечн'і ўже'м са наў'чила / **цытырылы алт а** в]

Л1: [ја потре'буў са наў'чити / а 'jan'ік 'гварит' / там је та'кој **тла'чітко** / на '**скајні** вун мі 'скорѣј на '**скајні** 'веце 'того 'выві... 'назіт' як так]

[а '**праве** ја јім нєс'ка не'знав'ем 'высвітліті / же ці тты 'луку / шо там / шо там сут'w'стужіці / же ці то ко'сило са / а черес **тен** 'вєр'х са 'ўшыткој 'мус'іло во'зиті / '**алебо** да'шо са ај 'там **сконзумо'вало?** / кѣт' 'приклат да'ка ху'доба там 'была / '**алебо** да'шо та'кој]

Таки припады ся в наших переписах находятъ часто. Барз фреквентованы суть, наприклад, слова [вєч'шіндў, про'стрѣд'је, по'час'је, нор'мал'н'е, отво'рен'је, 'алебо, тен, 'прост'е, 'главн'е, у'пыл'н'е, пр'іблїжн'е, 'власн'е, 'зат'јал', 'урчїт'е, јед'ін'е, 'аспѣн'], котрых форма зїстає еднака, яка є і во виходословацькїм діалектї або словацькїм языку.

Особитов проблематїков є штїл языковой комунакїї і выбїр конкретных языковых средств выражїня. Каждый комунакнт тоты средства выберають із шырокой і комплїкованой штруктурованой базы, котру за цїлїй свїй дотеперїшнїй „языковой живот“ абсорбовав, і приспособлює їх своїм потребам, жебы мїг высловити свої думкы. Таким способом выбраны средства підряджує штїлоторным факторам, рїзным способом їх згрупує і створить з них якусь схему, а то в одношїню ід сїтуацїї, в котрїй ся находитъ, і її частям – беручї огляд на партнера, середовїще і цїль комунакїї.

Подля того, в яких соціальных і комунакчных ролях мы і нашы партнеры выступаме, дале в залежности од цїля і функцїї, яку свому выражїню цї конкретному діалогу даєме, подля темы розговору і в залежности од далшых факторів, все выбераме цїлы сїстемы средств называны „коды“ – будь рїзны языки, або варїанты єдного языка. Єден з кодів має в тїм припадї высшїй статус і хоснує ся в офіціальних сїтуацїях, причїм другий має статус низшїй і є языком непублїчной, прїватной комунакїї. Мож то выяснити на прикладї, коли чоловік штось пояснює, інтуїтївно выберають язык з высшым статусом, зато же пояснєваня рахує за процес высшого думаня, якому з языкового боку належить высша позїція. Таку сїтуацїю сьме захопили і в рамках аудїозаписів в селї Новоселїця, де респондент (докїнця із старшой гєнерацїї) нам пояснює слово [ма'јутї] а в рамках єдного речїня выхоснує много словацькых слов, навывше ігноруючї адаптацїю словацькых слов до русиньского діалекту, што про найстаршу гєнерацїю не є абсолютно тїпїчне. Уведжены характерїстїки языковой комунакїї видно і в наших аудїозаписах:

[так'зване ма'јутї 'но то је о'храна прет'блесками / то то 'стар'ї 'л'у'де то о'хран'овалї як у'рѣду та'ї].

Русиньско-словацька білінгвална вихова

Білінгвалнов ся думать родина, в рамках котрой проходить комунакція у веце языках, переважно з той причїны, же родїчі не суть з єднакой языковой громады. Далшым варїантом родин, котры много авторів класїфікує як білінгвалны, хоць дїти суть в них выставлєваны лем єдному языковому інпуту,⁵ суть родины, в котрых родїчі хоснують єднакый материньскый язык, но тот ся одлишує од языка околіцї.

В научнїй літературї ся уводить 6 основных тїпів

білінгвалных родин і їх лїнгвістїчных сїтуацїй.⁶

З них в найбївшїй мїрї на білінгвалну сїтуацїю Русинів ся дадуть аплїковати три тїпы, а то таким способом, же **за домінуючїй язык комунакты береме русиньскый язык:**

1. Родїчі і околіця суть двоязычны а родїчі комунакують з дїтми обидвома языками, причїм в їх комунакїї видно спеціфічны знакы білінгвалной комунакїї як „code-switching“, вольбу языка в залежности од партнера в комунакїї і мїшаня языків незалежно на особї цї середовїщї.

2. Родїчі мають розлїчны материньскы языки, причїм язык єдного з них є зарївно домінантним языком комунакты. Каждый з родїчів комунакує з дїтваком од народжїня своїм языком, т. з. хоснує методу „єден чоловік = єден язык“. Такий припад є найчастїшым в рамках білінгвалных родин і сїмультанного білінгвізму. В русиньскїм середовїщї к такїй сїтуацїї доходитъ тогды, кїдь ся єден з родїчів приженїв/оддала до русиньского села.

3. Родїчі мають єднакый материньскый язык, котрый не є тотожный з языком громады, в котрїй жыють. З дїтваком комунакують своїм языком. В тїм припадї іде о евентуалный сукцєсївый білінгвізм. Така сїтуацїя не є частым явом, бо актуалный тренд не є нахылений стїгованю ся молодых родин до сел, в яких суть мїнімалны можности найти сї недалеко роботу. Суть то скорїше вынятковы сїтуацїї.

В контекстї русиньской громады бы сьме могли доповнити іщі далшїй тїп родины, який ся розвинув кїнцѣм 20. і зачатком 21. стороча, котрый про Русинів не є прїязный, бо русиньскый язык перестає функціоновати в найосновнїшїй сферї – родиннїй:

1. Родїчі мають єднакый материньскый язык, котрый є єднакый з языком громады, в котрїй жыють, але з дїтваком комунакують другим языком, в припадї Русинів на Словакїї – языком словацькым, котрый є штатным языком а практично тїж языком офіціальних сфер функціонованя ай в мїстї їх бываня. Але ту бы сьме ся дістали к уже высше споминаному сполоченьскому білінгвізму.

Шпеціфічну капїтолу бы собі выжадовала білінгвална вихова аплїкована в школьскїй сїстемї, в нашїм припадї переважно малокласных школ. Але нашым замїром было вказати білінгвізм в домашнїм, родиннїм середовїщї.

(Закїнчїня в далшїм чїслї.)

Лїтература:

1 NEKVAPIL, J., SLOBODA, M. a P. WAGNER., 2009. *Mnohojazyčnost v České republice: základní informace*. Praha: Lidové noviny, s. 43. Здрой: GOLUBYEVA, Y., 2013. *Bilingvismus ruskojazyčných imigrantů v České republice: diplomová práce*. Praha: FF UK, c. 36.

2 BAKER, C. (2006). *Foundations of bilingual education and bilingualism*. (4th ed., xii, p. 97) Buffalo: Multilingual Matters; MEISEL, J. M. (2006). *The Bilingual Child*. In: BHATIA, T. & RITCHIE, W. *The handbook of bilingualism*. (pp. 91-113). Malden, MA, USA: Blackwell Pub. Здрой: GULÁŠOVÁ, I., 2013. *Porovnávací studie přirozeně bilingválních dětí a dětí navštěvujících dvojязыčnou výchovnou instituci: diplomová práce*. Praha: FF UK, c. 15.

3 NEKVAPIL, J., SLOBODA, M. a P. WAGNER., 2009. *Mnohojazyčnost v České republice: základní informace*. Praha: Lidové noviny, s. 43. Здрой: GOLUBYEVA, Y., 2013. *Bilingvismus ruskojazyčných imigrantů v České republice: diplomová práce*. Praha: FF UK, c. 36.

4 GROSJEAN, F., 2010. *Bilingual: life and reality*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, s. 53-54; HEREDIA, R., ALTARRIBA, J. (2001). *Bilingual Language Mixing: Why Do Bilinguals Code-Switch? Current Directions in Psychological Science*, vol. 10 (issue 5), pp. 164-168. Здрой: GULÁŠOVÁ, I., 2013. *Porovnávací studie přirozeně bilingválních dětí a dětí navštěvujících dvojязыčnou výchovnou instituci: diplomová práce*. Praha: FF UK, s. 23-24.

5 Языковой інпут є комплекс вшыткых вербалных і невербалных комунакчных імпульзів, яким є дїтвак выставлений од народжїня з боку осіб, котры ся з ним контактують.

6 Позерай: HARDING-ESCH, E. a RILEY, P., 2008. *Bilingvni rodina*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-358-1.

ДУМКИ ІНШПІРОВАНІ КНИЖКОВ «БУРІ НАД БЕСКИДАМИ» ШТЕФАНА СМОЛЕЯ (2)

(Закінчіня з минулого числа.)

Подобно пронаслідовали
І Алексея Фариніча,
І памятник Духновіча
З центра міста Пряшова
На оцілєвых ланах
На периферію перенесли,
Жебы їм в центрї
Зраду
І їх машкараду
Не припоминав.
І такы аrogантны
І такы понижуючі
Бурі,
Штефана,
Нашы люде, їх родины
Пережили,
Но в їх сердцах
Русиньска віра
Надале жыла.
Ты о тых бурях чув,
Ты їх зажив
І ты о них
Здатный
Книжку написати.
Густа молга тогды
Наше небо закрывала,
Ани блеск бурі
Не было видно.
Нашы тогдышні функціонарі –
Запроданці
Желали быти
Штось веце як чоловік,
Желали быти веце
Як народ,
Як історія,
Желали быти бессмертны
Як правда
І судьба.
Де тогды была
Наша
Учителька-історія?

РОСТЯГЛА КРЫЛА БАРШАНОВА

Важу собі, Штефана, книжки,
Котры своїма діями
Приманяють читателя,
Росшырюють єго обзор,
Люблю, бо думаня –
Крыла души.
Мій дідо Ванё твердили,
Же крыла суть двоякы,
Легкы і тяжкы.
При читаню твоїх книг
Мі тяжкы крыла роснуть.
І знам чом:
Твое творчество
Є о роботі
Од рана до ночі,

Є о покорєваню
Неконечной біды,
Голоду,
Є о твоїх экзаменах,
Твоїх духовных снажінях,
Учіню...
Твої книжки –
То гляданя
Ліпшой будучности.
А час гляданя –
То і траплїня.
Оно тыж выжадує
Свій час тиха.
Памяташ, приятелю,
Як час гніву
У тіни густів
І зрїв-дозрївав?
З ним – і ты, і я.
Не застряв єсь,
Штефана,
В багні тоталіты.
Сімпатичне
Про нас было,
Кідь пруды воды
Не задусили
Свічковы протесты –
Бурю
В Братіславі,
Не застрашили,
Не розогнали
Штудентський протест
В Празі –
Нїжна револючна буря
Ростягла крыла.
І ты, Штефана, ся потїшыв
Тым позітївным,
І твоє сердце славу заспівало,
Тым – про нас – історичным
Змінам:
Словацька републіка
Зрівноправила
Русинів
Зо вшыткыма народами,
Народностями,
Словацька републіка
Злегалізовала
Грекокатолицьку церьков –
Нашу віру.
По тількох роках,
По тількох потупах
І зосмішнєванях
Русин
Двигать голову,
Одмітають выдуману уражку,
Оговаряня
І зась зачінають вірити
В свою будучность.
І іщі єдно, Штефана,
Што у нас дотеперь
Не было
І по чім ся
Стороча звало, тужыло,
За што Будителі боєвали

Русины ся доказали
Першыраз в своїй історії
З'єднотити,
Догоднути!!
І заложили
В твоім містечку
Русиньску оброду
На Словеньску (РОС).
Главныма закладателями,
Певныма стовпами
І ідеологами были
І златыма буквами
Ся до фундаментів
Записали
Михал Бицко, Николай Ляш,
Василь Турок-Гетеш,
Шефредатор «Русина»
І «Народных новинок»
Александр Зозуляк,
Редакторкы
Анна Плішкова,
Марія Мальцовска,
Анна Кузмякова,
Языкознателі
Юрій Панько, Василь Ябур,
Герцє Ярослав Сисак, Ігор Латта,
Закладатель
Сполку русиньских писателів
Василь Хома...
Русиньска оброда –
То міцный,
Роскоріненый
Стром,
Засаджений до родной
Карпатської землі.
І ани, Штефана,
Сьме не збачили,
Як ся він прекарсно
На вшыткы боки
Росконарив, розвив,
І коли в єго коруні
Загніздив
Світовий конгрес Русинів,
В котрім своє місце нашло
З Европы, Северной
Америку...
Осудом
Шыроко-далеко
Розметане русиньске покоління.
Свое шумне гніздо
В коруні собі звив
Театер Александра Духновіча,
Русинський розглас,
Телевізія,
Інститут русиньского языка
І културы,
Музей русиньской културы,
Сполук русиньских писателів,
Духновічів Пряшів,
Академія русиньской културы,
Артос,
Общество святого
Йоана Крестителя...

І ТЫ, ШТЕФАНЕ, СЯ ВЧЛЕНИВ

Родина Калинових
Почас той бурі-
Возроджіння
Стоїть якомсь боком,
Рішать свої
Компльовані проблеми.
То ніч, я ся їй
Не чудую –
Нас часто
І визначні події,
Хоць суть близько,
Здалека обходять.
Главне є, Штефане,
Же ты не завагав,
Же твої струны сердца
Такой ся озвали,
Розозвучали,
Же оживлюча сила
Возроджіння
І тебе воодушевляла,
Втягла тя
До великого нашого приливу:
Ты появ русиньску Ліру,
Ростягнув міцні крыла
Сынівської ласки
І в часописі «Русин»,
На сторінках

«Народных новинок»
Зазвучали-розлетіли ся
По Бескидах-Карпатах
«Чудны думкы»,
Патріотичны
«Не ганьб ся, Русине!»,
«Юрковы пригоды»...
І ты в коруні строму
РОС
Звив своє красне гніздо.
І твої твори оцінила
Наша одборна комісія,
І вдяка меценашови Чепови,
Ті уділила сошку медвіда –
Премію Александра Духновіча
За русиньску літературу.
Гратулюю!
Стискаю ті руку,
Лавреате.

І ТЕПЕРЬ ГУРКОЧУТЬ, ТРІЩАТЬ БУРІ

Штефане,
Много бурь ся пронесло
Над Бескидами-Карпатами.
Подаєдны были дикы,
Дакотры плодоносны.
І тепер тріщать
При нас,

Дуднять-гуркочуть
В сусідстві
І над нами.
Я вірю, приятелю,
Же они укріплять
Уж прияте
Коріня нашого строму,
Же вітры
Не сторгнуть
Звиты гнізда
Русиньского возроджіння –
Нашого
Уж росквітнутого
Цілосвітового
Строму.

ПОЖЕЛАНЯ АВТОРОВИ

Важений Штефане,
Дописало перо
Іншпірованы думкы
О дакотрых наших бурях.
Жычу ті далшы
Темы актуалны
Зо жывота Русинів.
І дость свіжой силы,
І много років
Творчіх непокоїв.

4. 2. 2015

Доц. ПгДр. Василь ХОМА, к. н., Братіслава

Штур, Павловіч, Руси́ны (2)

(Закінчі́ня з минулого числа.)

В новій добі по зроді ЧСР поетичны твори Павловіча час од часу видавали окремы видавателі, але тоты видання суть далеки од комплетности („*Венец стихотворений о. Александра Ив. Павловича*“ (Выдания И. А. Поливкы, Ужгород, 1920); „*Барвинок, сборничек стихотворений о. Александра И. Павловича*“ (Владимірова, 1941); „*Александр Павлович, Избранные произведения, под общей редакцией И. С. Шлепещкого*“ (Пряшів, 1955); *Александр Павлович, Руси́ны желаютъ быти Русинами. Збірник выбранных поезій* (Зоставитель І. Русинко, Свідник, 1999). І при тім кажде з тих видань в часі опублікованя мало незаступиме значіння, бо было тогды і в сучасности є доказом великих поетичных і культурных якостей створеных Павловічом, яки належать до златого фонду русиньской літературы і культуры. Правда, переважна часть з тих видань тепер уж є бібліографічно рідкостев. Але суть доказом возродженого інтересу Русинів ку своїй дідовизні. Зато вшиткы Руси́ны, хоць бы жили в будьякій країні, ся вертають к ёго творчости і діятельству як ку студнику все свіжой воды.

За цілу добу своєї душпастырської службы Павловіч старав о своїх вірників так з боку культурно-освітнього, які і економічного. Помогав їм, як лем міг. Указовав на плани звыкы в їх способі жывота, приучав їх к розумному газдованю ці то іщі в Біловежі, або і пізніше у Свіднику. Ёму была знама доля сирот, бо сам був сиротов од дїтських років. Знав ся вжыти до соціальной біды селян і їх судьбу з болём

описав у своїй поезії. Свій критичный погляд на соціальну ситуацію Павловіч высловив не в єднім творі. Остро одсуджовав окремы негативны явы (експлоатацію Русинів лихварями, корчмарями, высмівав одродилців і т. п.). Він був застанцём сирот і вдов, вшиткых понижованых і бідных, але не мав можность змінити соціальну сістему, котра плодила зло і кривду утискованых. Він ся не змірив з таков реалностев, не вірив, же условия жывота не мож змінити. Вів читателя к тому, жебы похыбовав о них і розмышляв о своїм жывоті. В тім смыслі поступать ёго лірічний субект в стихах, котрый пересвідчує Русинів, жебы змінили свій способ жывота, абы ся не піддавали кламствам лихварів і корчмарів, а самы взяли свою судьбу до властных рук. На тих ідейных основах конціповав десятки своїх стихів і векшых поетичных жанрів. Жебы почутя протесту і odporу проти утиску і кривдам вызвав у читателя, Павловіч вивжывав і історичны темы. На них демонштровав честность і працовитость Русинів і їх способность протестовати проти кривды і несправедливости. Він нелем поетічно декларовав добро, але зображав діючі приклады людей, яки в мені добра поступали жертвенно (*Вождям народа, Дума о атаманови Підкові..., Духу неустрашимого ратоборца... - А. І. Добрянського і ін.*).

Вшитка поетічна творчость Павловіча є наповнена горячим чутём любви к своїй отчизні у підбескідьскім краю, к Русинам. Він був собі свідомый того, же Руси́ны, як і іншы славянські народы, творять часть великого славянства. Правда, Руси́ны і русинство даколи у нього якобы сплывали з

російським народом. Нерідко в літературних текстах Павлович вживав слова з російського або карпаторуського мови. Був то характерний яв про дакотрых авторів русиньской постбудительской генерації кінця 19. і зачатку 20. стороча. Представителі Русинів в російськiм народі і в Росії як великім славянськiм штаті віділи захрану перед заником в „чуждiм морю“. Але Павлович силов свого таланту і авторітов серед Русинів і вшиткых Славян Австро-угорьской імперії одстоёвав возроджiня Русинів як автохтонного самостатного народа, пестовав русиньскій язык як інструмент розвою русиньской культуры. Русиньскій характер ёго поезії і діятельства був і є беспспорный. Идеї славяньской взаємности про нёго были не над русинством, але выслідком ёго русинства. Хоць він не величав російського брата, з надіёв позерав на великий російський народ як на захранцю славянських народів. Прото повторив за Пушкіном, жебы „рiкы славянського світа ся злляли в едно море“.

В тых часах у мыслях будителів Славян іщі ся не зродила идея, же ани славянська взаємность много не значить, погы в тых країнах, де жыють Славяне, не запанують демократічны штатны режімы. Але такы мыслі мож дедуковати з поетічної творчости і діятельства Павловича. Коли береме до увагы компліковану соціално-націоналну і політичну ситуацію імперій тых часів, треба нелем обдивляти, але і высоко оцінити терезвый погляд Павловича на світ. Тот погляд Павловича, ёго вірность Русинам і звязаность з нима, любов к своїй отчизні є глубоко заложена в ёго творчости і діятельстві. Зато любов Русинів ку вшиткому ёго наслідству є свята, все іншпіруюча і николи ся не помине.

Вцілім Павлович ся іншпіровав ідеями і творчостёв представителів романтизму в європейскых літературах. Творчо апліковав нелем іх ідей, але і художні поступы, освоїв собі їх філософічны і морално-етічны погляды на жывог чоловіка в людськiм соціумі. Выходячі з такой концепції світа, він оцінёвав соціално-культурный, історічний і духовно-народностный жывог Русинів, який одображав і виражав у своїй різнотварній поезії і якому вірно служив цілым своїм жывогм. Хоць основны факты і події творчости і діятельства А. Павловича суть уж знамы вдяка выслідкам работы многих ученых, і так іщі немало з літературного наслідства нашого поета-будителя зіставать непробаданым а може іщі і непрочітаным. Але і того, што уж є знаме і в різнім ступні адекватности пробадане і інтерпретоване, заслугоує великий інтерес і симпатії нас – сучасників, вшиткых Русинів, бо в тім наслідстві є одражена і виражена ціла епоха возродного процесу Русинів од ёго основ аж по зачаток 21. стороча. На тім фундаменті ся зачав будувати новий, модерный період розвою русинства, участниками якого є днес і наша повойнова генерація (по році 1945). Она творчо надвзаує на вшитко позітівне, створене у міджівойновім часі 20. стороча. Одказы Павловича і про нас суть невычерпным і мотивуючим жрідлом про новы ініціативы і концепції розвою русинства в сучасности і до будучности.

Особный жывог Павловича, заповнений душпастирьсков старостливостёв о своїх вірників, восени року 1900 зачав страчати жывогдарны силы. Він ослаб і уж не міг одыйти ку своїм школярям на годину релігії, яких так любив. Старечов і уж трясучов ся руков в днях 16. – 29. септембра написав про них остатне свое визнання любви – *Прощаніє*. Зо своїй хвороты уж не вышов. 25. децембра умер у віці 81 років.

Выходячі з ціложывогной творчости і дія-

тельства А. Павловича в ёго жывогi мож выділити дакілько основных періодів. Літературна творчость і ціле діятельство Павловича было у зорнім полі інтересів не єдного з ученых на Пряшівщині. Але лем малохто з них обернув свою увагу на язык, яким і коли была написана найвекша часть ёго поетічных творів. Не жебы ся окремы авторы не інтересовали вопросам языка Павловичовых творів, але они конкретніше не аналізували тоту проблематику в ей споліно з окремыма періодами ёго жывога і творчости. А якраз проблемы языка і конкретных періодів жывога і творчости Павловича суть міджі собов барз тісно звязаны. Правда, каждый період жывога і творчости Павловича мать свою шпеціфіку у смыслі выберу автором языка і выразовых средств про высловліня ідей твору, але не каждый з тых періодів ся єднако проявив на выбері языковых средств. Зато ся мі видить, же не каждый з тых періодів єднако детерміновав характер лексикы т. є. языково-словникового богатства поетічных творів Павловича. Тоты аспекты ся выразно проявили нелем в тематіці і штурктурі ёго окремых поетічных творів, але і в самооцінці Павловича окремых періодів свого жывога і своїй творчости. Тых періодів, котры ся конкретно історічно выділяють в жывогi і творчости Павловича, є пять.

До першого періоду належать штудентьскы roky Павловича, в котрых він освоёвав основы наук в языково і народностно різних школах Австро-Угорьска, де він іщі не міг собі усвідомити свою етнічно-народностну принадлежность. І сама історічна епоха іщі не давала можность выявити і демонштровати свої народностны чутя і тым менше тогды мож было створити і сформовати собі свою народну ідею. Не нагодов Павлович в зрілім віці свого жывога написав, же як він юнаком закінчив елементарну польско-німецьку школу у Львові, чув ся майже „Поляч-

ком". То єсть, народне русинське самоцутя в тім віці і в таких условиях ся нияк у нього не могло проявити. Ани студентська среда ці уж в Бардеєві, або в Мішколці ці Ягрі, де Павловіч закінчив гімназіалны штудії, не могла му дати народно-русинську вихову. І сама епоха тогды іщі не дыхала чуттями і ідеями народности.

Другый період жывота і творчости Павловіча є позначений ёго богословськыма штудіями в Тырनावі (1843 - 1847). В тім періоді ся сформовала ёго концепція розуміння світа, ёго погляд на властну екзистенцію як члена русинського народного колективу, свою приналежность ку котрому він собі усвідомив. З усвідомлїнем свого русинства Павловіч створив як візію свого властного жывота, так і літературной творчости і культурного діятельства. То був період формованя духовной людської зрілости Павловіча, котрый ся готовив на свою професіоналну роботу священика і поета-будителя. Про тот період жывота Павловіча є характерне, же він жив серед словацькых народовців, котры під впливом ідей Л. Штура собі освоїли концепцію розвою словацького народа і словацького літературного языка. Была то історична доба про словацькый народ, бо ёго народны репрезентанти ся в році 1843 договорили о створїню формально-теоретичной основы про комунікативне фунгованя літературного словацького языка як основы про розвой політичного і культурно-сполоченьского жывота словацького народа.

Павловіч був нелем свідком, але і участником того ідейного квасу, котрый ся створив серед словацькой штудуючої молодежи в богословській семінарії в Тырनावі. Він жив серед славянського студентства і мав близкы контакты з представителями вшиткых угорських Славян. Найблизшы односины пестовав і утримовав зо Словаками. О тых тырнавських приятельствах ся пізніше позитивно высловив, же там порозумїв, „што є то народность". Выходячі з такого розположїня чутів і думаня, Павловіч ся орьєнтовав на приятельство з конкретныма молодыма словацькыма богословцями як Ян Паларік, Мартін Гаттала, Йозеф Вікторін і ін. Ёму імпоновали штуровскы ідеї, ку яким ся голосили і якы пропаговали ёго приятелі – Словацци. В тых рушных часах він сам собі освоїв кіріліцю – славянську азбуку – і пробував писати по русинськы. Пізніше о тых часах Павловіч написав: „В штирадцатых роках, як всяды, так і у нас, стали чувствовати по народному; так і бідняк „*нопів Шандор*“ зачав по руськы мыслити і писати кирилицею, т. є. руськыма буквами". З цитованого тексту Павловіча видно, як він поступно собі освоїв штуровскы ідеї о потребі свого літературного языка і про Русинів. Є дость правдоподобно, же Павловіч выходив зо скушеностей штуровців, кідь в революційній ситуації, коли назрївала „*Кошутова революція*", він собі зволив про свій поетичный выслов маковіцькый діалект і творчо го апліковав у своїх серьєзных поетичных пробах. У тім періоді свого жывота і творчости Павловіч написав першый, але єден з художнє найліпшых поетичных творів, – поему *Став бідного селянина ілі бідніше описаніє долї земледільця Русина в неуродных долинах Карпат на угорській стороні за часів урбарьского підданства*.

У своїх першых поетичных пробах, але главно в тій поемі, написаній в році 1847, Павловіч сучасно з Духновічом в ёго *Книжиці читалній...* ся обернув к русинському языку як літературному выслову про виявлїня свого познання о судьбі Русина в условиях підданства. Є дуже характерно, який то є язык?! Без глущого вниканя до лінгвістичных теорій мож постеречі, же тота поема написана на маковіцькым діалекті. Павловіч собі освоїв тот діалект, бо Маковіцю навщів-

ляв од своїх дїтських років, де перебував у свого брата Йосифа, який був парохом в Комлоші, теперь Хмелёва, в Бардеєвскім окресі. Окрем того і в семінарії в Тырनावі стрїчав ся з богословцями – Русинами з Пряшівской єпархії, хоць о них не мав добру думку, бо не голосили ся за Русинів. З простого читаня поемы і не софістикованого обдумованя языково-лінгвістичных проблемів і штруктуры языка читатель порозумить, же язык поемы є маковіцькый діалект. Але таксамо порозумить, же то не є діалект конкретного села Хмелёвой ці Біловежы, але діалект цілой маковіцькой области. Є то язык зрозумілый в цілїм регіоні, де жыють Русины. Як написав пізніше Павловіч, є то край „Під Бескідом горы, лісы, // Од Попрада аж до Тисы", обываний Русинами. На основі высше уведжєных фактів зо жывота і творчости Павловіча єм того погляду, же він ся іншпіровав штуровсков концепціов словацького літературного языка, котру выпрацовали словацькы народовці під веджїнем Штура і кодифіковали єй як словацькый літературный язык.

Період перебуваня Павловіча в Тырनावі і штудії в богословській семінарії міджі штуровцями го збогатило народовецькыма ідеями, наслідком чого він став *чувствовати і мыслити по народному*, по русинськы. То нашло свій вираз в уж споминаній поемі *Став бідного селянина...*, основна ідея якої, єй художня концепція, є глубоко народна, русинська. Так языком, як і поетичным высловом, котрый выходить з русинської народно-поетичной творчости і традицій, звиків і обычаїв, русинськым способом думаня, што вшытко вкопі історично створило русинську ментальность. Зато тот тырнавський період жывота і творчости Павловіча поважую за основу вшыткой ёго поетичной творчости і будительского діятельства. В далшых періодах жывота, творчости і діятельства Павловіча ся развили задатки, досягнуты в тырнавскім періоді.

Третій період жывота, творчости і діятельства Павловіча ся означає роками 1847 – 1851. По закінчіню богословських штудій в Тырनावі Павловіч ся вернув к братови Осифови до Комлошы. З Тырnavы ся вертав пішо долинов рікы Грона і далше через горы аж до Комлошы. Таку путь він собі выбрав зато, жебы на властны очі спознав живот підданных. Тото познання в нїм зміцнило пересвідчїня в потребі револючных змін в угорскім обществі, в скасованю підданства, што нашло свій одраз і поетичный вираз в споминаній поемі, котра є наповнена антифеодальныма чуттями і ідеями. Правдоподобно, тот ідейно-револючний обсяг поемы привїв єй автора к такому рішїню, же він єй не опубліковав в часі написаня. Прічинов неопублікованя поемы могло быти і то, же Павловіч по закінчіню богословських штудій чекав на высвячїня за священика, котре ся стало 28. авґуста 1848. Высвячовав го єпіскоп О. Гаґанець. Як духовна особа Павловіч по высвячїню уж підпадав під юрисдикцію церкви, котра і в тых часах была повинна поступати в згоді зо штатныма урядами, котры іщі были феодальны.

Революція ці „*меруџме року*" принесли великы зміны в цілїм Австро-Угорьску. Правда, політично-сполоченьскы рухы тых років ся визначовали контрорверзныма сполоченьскыма здвигами і подїями в різних регіонах імперії а як такы мали значный вплив і на живот Русинів. Наслідком революції 1848/1849 было зрушене підданство в цілій імперії, што кардінально зліпшыло соціалну і політичну ситуацію підданных. Русинам ся подарило досягнути дакотры автономны права, подля котрых они хоцьлем формально были зрівноправнены з іншыма народами і народностями. Їх дїти

ся могли в элементарных школах учіти по русиньскы а в гімназіях був заведжений і російський язык. Хоць того полегшання про Русинів і далшы народности не тырвало довго, оно мало своє значіня, бо і народностный утиск ся по революції змірнів. Але русиньський „діштрикт“ в Ужгороді потримав лем дакілько місяців (од осени року 1849 до яри 1850) і автономны права Русинів ся росплыли як ранішня молга.

Интересным фактом в біографії Павловича є то, же він по высвячіню за священника не наступив до церковной службы а по році 1848 ся став вихователем дітей в родині графа Сірмая на ёго маєтку в селі Курима Бардеївскогo окресу. Тоту родину Сірмая Павлович познав іщі з часів своїх штудій в Ягрі, коли він через літні вакації в тій родині тыж був вихователем грофських дітей. Але того перебування Павловича в грофській родині в часі революцных подій в імперії мало правдоподобно і політичний аспект, підфарблений сімпатіями Павловича ку „Кошутіву революції“, котру він нелем привітав, але і в часі свого пізнішого діятельства позитивно оцінював. Конкретны условия перехода Павловича на виховну роботу до грофской родини дотепер не суть выяснены. Але они негативно не детерміновали далшу ёго творчість і діятельство. Хоць ёго програмна антифеодална поема о Ставі бідного селянина... з року 1847 не была опублікована, обсягнутым в ній антифеодалным і демократичным ідеям він зістав вірным через цілий свій живот.

Тот період в животі і творчости Павловича є важный і тым, же од зачатку рока 1850 він ся став архиварём і протоколістом єпископской кацеларії в Пряшові. Призначне є то, же в тій функції він мав можливість каждоденно ся стрічати з Духновичом, котрый ся живо интересовав ёго поетичнов творчостів і жадав од нёго приносити му свої творы. Значіня тых стріч было в тім, же Павлович ся практично став єднотомцем, помічником і сполупрацовником Духновича в літературных ділах. Міджі нима ся завязала узка сполупраця і близке приятельство на довгы роки, котре ся скінчило лем смертєв Духновича. Нашло то одраз і в тім, же Павлович ся став членом *Літературного заведенія Пряшевского* і автором матеріалів до Духновичовых алманахів. Як високо собі цінив Павлович Духновича, то видно з обсягу єдного з ёго найліпших поетичных творів – *Батькові Духновичові*. В нім є художнє высловена глибока оцінка Духновича як геніального русиньского поета і будителя, котрый буде жыти в сердцах Русинів навіки.

К тому періоду ся односить і ближе ознамлиня ся з програмами всеславянського світа, які были демонштрованы тодыль на цілославянськім з'язді в Празі. Русиньскы будителі в тых часах ся намагали апліковати на практиці дакотры демократичны принціпы в животі Русинів. А. Духнович ся зосередив на розробліня аплікації демократичной системи прав у животі славянських народів імперії (А. Духнович, принціпы і ідеї твору Яна Коллара *Slávy dcéra*, *A. Dobriansky – realizácia rusínskeho dištriktu* і др.).

Четвертый період живота і творчости Павловича припадаты на роки **1851 – 1863**, коли він перебував як парох в селі Біловежа. Ту ся нашыроко розвило ёго будительско-освітнє діятельство міджі вірниками парохії і їх дітми. В своїй літературній творчости і в діятельстві він жуытковав познання і скушености зо штудій в Тырnavі і з контактів зо штуровцями а таксамо з близкой сполупрацы з Духновичом в Пряшові. Події і условия живота по революції 1848/1849 му уможнєвали шырше жуыжувати можности работы з русиньським населінєм. Наприклад, тым, же

хоць в селі не было школы, він зорганізовав навчання дітей на своїй фарі і в педагогічній роботі з дітми апліковав Духновичову *Книжицу читальную...* Дітей так учів грамотности, писав про них поезію і в селі вів освітню роботу міджі селянами, учів їх по новому господарити з наміром зліпшыти їх способ живота. Паралельно з тым діятельством на селі Павлович шыроко розвивать дописовательство і контакты з русиньсков пресов в Угорьску, Відню і в Галічі. Таксамо інтензивно росшырёвав свої контакты і сполупрацу зо своїма словацькыма сучасниками. К тому періоду ся односить і значна часть ёго поетичной творчости як *Думки, Убогий Русин, Маковічанка (Сирота), Думки над Маковіцєградом, Думки маковіцкых красавіць, Я сын Бескідов..., Батькови Духновичові і ін.*

Пятый період живота і творчости Павловича заберать роки **1863 – 1900**, який мож назвати *свідницькым* періодом. В тім періоді ся наповно розвила ёго поетична і публіцистична творчість як і душпастырське і будительско-освітнє діятельство. Выполнили ся в повній мірі ёго наміры іщі зо штудій в Тырnavі – творити літературу в русиньськім языку і про Русинів. І в тім періоді Павлович, веце як будьколи, своїм поетичным талантом збогачовав русиньську літературу і культуру високо художніма творами, котры дыхають свіжыма чуттями і розумінєм русиньских традицій, основаных на народных звывах і традиціях. Цілий тот комплекс літературных творів і діятельства Павловича є проникнутый глибоков любовов ку русиньскому роду і свідомым служінєм интересам розвою Русинів як народа. Вшытко того культурне діятельство Павловича мало в своїй основі христіаньскы принціпы, выходило з традицій „старой руськой віры“, котру до наших Бескідів на южных і северных схылах Карпат перед многыма сторочами принесли славянскы апостолы – Кіріл і Мефодій. Павлович своїм душпастырськым і культурно-сполоченськым діятельством закорінєвав тоты принціпы у многострадалнім животі русиньского населіня. Своє русиньське пересвідчіня він выстрадано і гордо ніс через цілий свій живот і наповнив го любовов і вірностєв русиньскому коріню. В тім він відів своє призвання і посланя і выповнив го в повній мірі. Ідейны імпульзы, здобыты ним з контактів і сполупрацы зо своїма славянськыма сучасниками, окреме з генераціов штуровців, він збогатив своєв многограннов скушеностєв і вмістив до своїх художніх творів. Зато ёго наслідство про Русинів є і в сучасности жрідлом чутів, познань і ідей і до будущности буде оснований про їх выжытя і пережытя.

В тім періоді Павлович написав найвекшу часть свого літературного наслідства. К нёму ся односять такы творы, як: *Мадярам, Школованым, Дума редакторови Карпата, Духу неустрашимого ратоборца Угорьской Руси А. І. Добрянському; Дума о атаманови Підкові, убитім Польшов у Львові; Памяті трєх років мною прожытых у святого Юра у Львові; Поздравліня усердным ревнителем, желаючим основати в Черновцях Руськый народный дом; Поход карпатських Русинів; Думка (А. Мартяку); Єдна бідна мати; Старый край і новый світ; До Америки ходять люде...; Поздравліня з новым роком...; Ах, на Маковіці смутны теперь часы...; Отчизна; Состояніє Маковіці в році 1888; 1848 – 1849 рік; Честный Руснак з Маковіці роздумує в Америці; Думка; Вам, сыны Бескідів...; Кумова вечеря; Ярєна пісня; Пісня Пастуха, Бача старый, смутно пискать на фуярі; історічна пісня Коли мурували білу Маковіцю; Прощаніє і ряд інших творів і публіцистичных корешпонденцій. Тоты творы як і ціле ідейне і літературне наслідство Павловича творять златый фонд русиньской культуры, в якій ся одражать память історії Русинів, котра як така є незабытна.*

Карпато-дуклянская операция и её место в новодобой истории (2)

(Продовження з минулого числа.)

По тій історичній події перекрочіня границь і вивішіню чехословацької застави на Дуклянськiм перевалі наслідувала далша визначна подія в тiм просторі.

Быв поставлений штатный знак, створены ворота славы, на котрых був завішений вітаючий транспарент. Штатный знак (ерб) дали зробили відповідны функціонарі Чсл. армادного корпусу на польській стороні в місті Кросно **Владіславови Карвасієзкому**. Тот ерб зробили подля даной фотографії а створили го з бляхы гаварованого літадла, прибитый був на деревянім стовпі, котрый був помалёваний чсл. тріколов. Польскый майстер мав задачу зробити три гранічны стовпы а каждый із них віз іншый панціровый транспортер, бо ся не знало котрый дійде на границю. А фактично так і было, же два не дошли, бо транспортеры наразили на міны. Тот єдиный наконець привіз чатарь **Рудолф Белавый**, котрый го і закопав до землі. На тоту подію по роках так споминать: „... Не мож на то забыти. Дорога іщі не была одмінувана, мусив єм іти мімо ній, але увязнути в болоті значіло бы смерть. Всягды была густа молга, скоро ніч єм не відів. Мороз мі бігав по хырбеті, і хоць край ся тряс од детонацій, здало ся мі, же є понурений до страшного тихы. Ани ся мі не хотіло вірити, же з молгы вышла особа і розвідник мі говорить: „Камарате, єсь на границях!“ Не было легко поставити тот гранічный стовп. Німецькый кулемет неперестанно стріляв, так ся подарило то аж на третій раз. Але потім уж стояв певно. На знамій фотографії, котра облетіла цілый світ, чсл. вояци **Рудолф Белавый** з Пружіной, **Ференц Фаркаш** з Берегова на Підкарпатській Русі, третій є незнамый, закопують чсл. штатный знак на Дуклянськiм перевалі 6. октября 1944, а тота фотографія зістала в нашій історії навсе. Але яка была повойнова судьба тых героїв?

Рудолф Белавый був у службах тогдышнєго Збору народной безопасности (поліції) і на Дуклю ходив з різныма групами людей, був частым гостєм Дуклянского музею у Свиднику і завітав ай міджі студентів.

Ференц Фаркаш по войні емігровав до США і посередництвом бывшего члена Чсл. армадного корпусу, тыж жыючого в США, контактовав ся з Военськым історічным музеєм у Свиднику. Курто описав ставляня штатного знаку на Дуклі. Ёго пригода зо 6. октября 1944 на Дуклянськiм перевалі є із транспарентом, котрый був поміщений на воротах славы на границі. На нiм був двоязычный надпис і в російскім языку: „Чехословакия вітатъ і дякує своїм вызволителям.“ Транспарент був ушытый із полотна **Валентом Гейнаром** із польского міста Кросно. Полотно му забезпечили наши вояци. І тота історічна фотографія є в архіві Военського історічного музею у Свиднику.

Незабыттым моментом на Дуклі 6. октября 1944 было і то, кідь генераль **Лудвік Свобода** пришов на границю, взяв до рук жменю нашої землі і поціловав ю. Таксамо зробив і з штатнов заставов, котра была при гранічнім каміню. Як вшыткы останні наши вояци мали велику радість із вкрочіня на територію отчизны, так ся тішыв і велитель 1. чсл. самостатной брігады **Ярослав Ведрал-Сазавскый**. При гранічній лінії ся стримав дас дві години а таксамо був при

• На знамій фотографії, котра облетіла цілый світ, чсл. вояци **Рудолф Белавый** з Пружіной, **Ференц Фаркаш** із Берегова, третій є незнамый, закопують чсл. штатный знак на Дуклянськiм перевалі 6. октября 1944.

вивішованю штатной застави, де ся поклонив павшым воякам, причім не думав, же к ним за короткий час буде належати і він. По тій славности насів до особного авта, на яким ішов до Вышнєго Комарника зо своїма вояками. Не было то ани 50 метрів, кідь шофери авта скрижыло путь протиідуче накладне авто. Тот ся снажив угнути на край дороги, кідь авто з генералєм надышло на протитанкову міну. Настав выбух і генераль загынув на території отчизны, котру зачав ослободжовати. Днесь є тот герой похований на дуклянськiм цінтерю.

По переході границь на Дуклянськiм перевалі завітав генераль **Л. Свобода** міджі жытелів Вышнєго Комарника. Ведно з окремыма велителями поговорив з містныма жытелями, котры почас фронтовых боїв жыли в страшных условиях. В тiм моменті був у селі і ротмайстер **Іваніч**, котрый до села приніс послідню чехословацьку заставку і завісив ю на чело будовы школы. Міджі жытелями была зо зачатку недовіра і люде лем несміло проявляли свої чутя к приходящим чехословацькым воякам. Потім пришли слызы радости. Тото перше село під перевалом было ослободжене нашими вояками. Не было часу на довше затриманя, бо одділы корпусу по дорозі мусили поступати дале. Коло 13.00 години досягли

нашы вояци южный край ліса при Нижнім Комарнику. Ту ся приголосила група розвідників і повіла, же неприятель мать обсаженный цілый далший карпатський хырбет. Тот ся тігав од западу на выход і перетинав путь далшого поступу Чсл. армадно-го корпусу. Над обраным пасмом неприятеля доміновала высота Обшар із своїма 532 метрами, котра была свідком найтяжшых боїв наших вояків по перекрочіну штатной граніці.

Нашы воєнськы одділы стояли перед далшым боєм на території силно обсаженій неприятелем. Даякы неясны sprawy о неприятеліви было чути уж скоріше у звязи зо справами о будованю обраны в просторі Дукляньского перевалу одділами словацькых дівізій. І тоту обранну позицію мали будовати словацькы одділы. Розвідка ся снажила проникнути за денного світла через горящу осаду, але ей сперала кулеметна і мінометна стрільба. До ліса, в котрім были розоставляны неприятелі, ся ей не подарило проникнути. Неприятель мав добру позицію і міг добрі слідовати приступ к передньому краю обраны, мав барз добрі організовану систему стрільбы. Перед нашима одділами стояла нова задача: переломити тоту позицію, котра мала быти посліднів приправленов позицій неприятеля перед ріков Ондавов.

Боєм з неприятелем на севернім схилі высоты 532 Обшар (містна назва Черешня) закінчив другый прапор 1. чсл. бригады далшу етапу визначных боїв у Карпато-дукляньскій операції.

Обрана неприятеля была дость густа. Село Нижній Комарник в часі приходу наших одділів ціле горіло. Неприятель го правдоподобно ціле запалив зато, жебы не давало советськым і чехословацькым одділам простор на обрану і хованя, абы ту не было мож приправити добры виходящі позиції на атаку на высоту Обшар. В селі было повно мін, главно путь была замінована, приступы к передньому окраю там, де были сходны, покрывав мінометный одділ.

Ночны розвідкы, котры ся розышли на різны боки, конштатовали тото саме: неприятель був приправлений, позиції были густо обсажены, всякды были міны. В далшых боях требало рахувати з тим, же ани розвідка, ани атаки одділів не заобыйдуть ся без докладного женійного забезпечіння, бо без переходів через міновы поля і без розвідкы женістів дале поступати не мож было.

Єдного дня перед змерьком пришла на велительство 1. чсл. бригады справа, же в ночі будуть неприятельскы позиції бомбардувати советськы „кукурузники“. Были то мали цвічны літадла, двойплошники з уряднов назвов „У-3“ (міджі вояками ся тому жартовно говорило, же можуть приста-ти і в тенгеріці (тенгеріца по українськы кукуруза). Пілоти з нима літали низко над землєв, обстрілювали німецькы позиції з кулеметів і з літадла метали ручны і протитанковы гранаты. Про неприятеля то не было ніч приємне, але про властных то був великий театр. В часі, кідь ся літадла обявили над фронтом, був выданий приказ выстрілювати зелены світліці у кінії фронту од западу на выход в кождій роті, жебы так была створена лінія позиції властных войск. На тот нічний театр ся нетерезливо чекало. Кідь літадла ся приближили, в кождій групі выстрілили світліцю подля розказу. Што робили пілоти, самособов, не было видно, але клёпканя моторів над обранов неприятеля в горі было чути

і при налітованю ся озвав звук кулеметів. Каждый смер літадла ся дав розпознати подля смеру стріл. Пілоти стріляли цілыма пасмами, Німці в закопах мовчали, з їх закопів не вышла єдина стріла. Было то зато, жебы не прозрадили свою обрану. До гуку кулеметів ся озывали і силнішы звуки выбуху протитанковых гранатів, котрых мали пілоти у тых малых летадлах на почудованя много. По выстріляню і выметаню гранатів одлетіли. За штири дні боїв на нашій території не досягли нашы одділы ани найменший выслідок. Были то дні боїв проти невидимому неприятеліви. Тот ся вказав на своїх позиціях лем тогды, кідь ся нашы одділы двигли до атаки, кідь выходили до боя. Закопы і обранны объекты неприятеля были розміщены на великих схлах, котры значно спомалёвали послідню фазу атаків. Настав период довгих боїв о окремы высоты.

Од самого зачатку боїв на нашій території были барз выглядованы женісты. Без них ся не могла зробити ника атака, розвідка, і не могло ся выбрати місце про позорователню або про позицію велителя. Перед неприятельсков позицій, де было холем кус вгодного місця, было повно мін. Тисячі їх наклали німецькы женісты в долині села Нижній Комарник коло потока, котрый атакуючі одділы мусили переходити поміджі спалены хыжки, коло яких нашы вояци глядали охрану перед стрільбов. Долина міджі верьхом Обшар і сусіднів котов, кады вела асфальтова путь до Свідника, была замінована протипіхотныма і протитанковыма мінами в цілій шырці і довжці. Діючость того замінованя познали окремы женістів і танкісты, котры спробовали атакувати попри головній дорозі і пробити ся через позиції якнайкоротшов путєв. Міны были о то небезпечнішы, же їх неприятель ани не потребовав заграбати до землі. Стачіло їх прикрити попаданым листєм. Прямы участници часто говорили, же в дакотрых періодах боїв были міны векшов небезпеков як неприятельска стрільба.

В неприятельській позиції вирішалныма были мінометы різного калібру, і тоты найвекшы, стрільба з канонів і глубоки пасы затарас. Пріцінов переважної части страт на боці наших одділів у тых боях была мінометна стрільба і протипіхотны міны. Страты внаслідку стрільбы з ручной зброї были мінімалны. Локалізація справила доволёвала неприятеліви добрый выгляд на ёго обрану і приступ к ній. Ту уж не йшло о перевагу позорованя, але о выгоды приправленой обраны. Можности позорованя мали теоретічно обидві стороны єднакы, але неприятеліви стачіло лем слідовати, з котрого краю ліса выступить по канонаді советська або наша піхота, а потім лем спустити приправлену стрільбу. Напроти тому советськы і чехословацькы одділы не мали нераз ани представу о тім, як властно вызерають неприятельскы обранны позиції і де суть неприятельскы пункты одпору.

Кідь ся даколи подарило атаку дотягнути аж до прямого стыку, одділы, якы поступали через розмочену землю, были такы высилены, же бой проти неприятеліви на прудких схлах не був такий енергічний.

Тоты сітуації ся повторяли з меншыма змінами до кінця октобра. Атаки были одбиваны, розвідка боїв не приносила потребны выслідкы. Контактываня противника потверджовало, же Німці суть все в приправленій позиції.

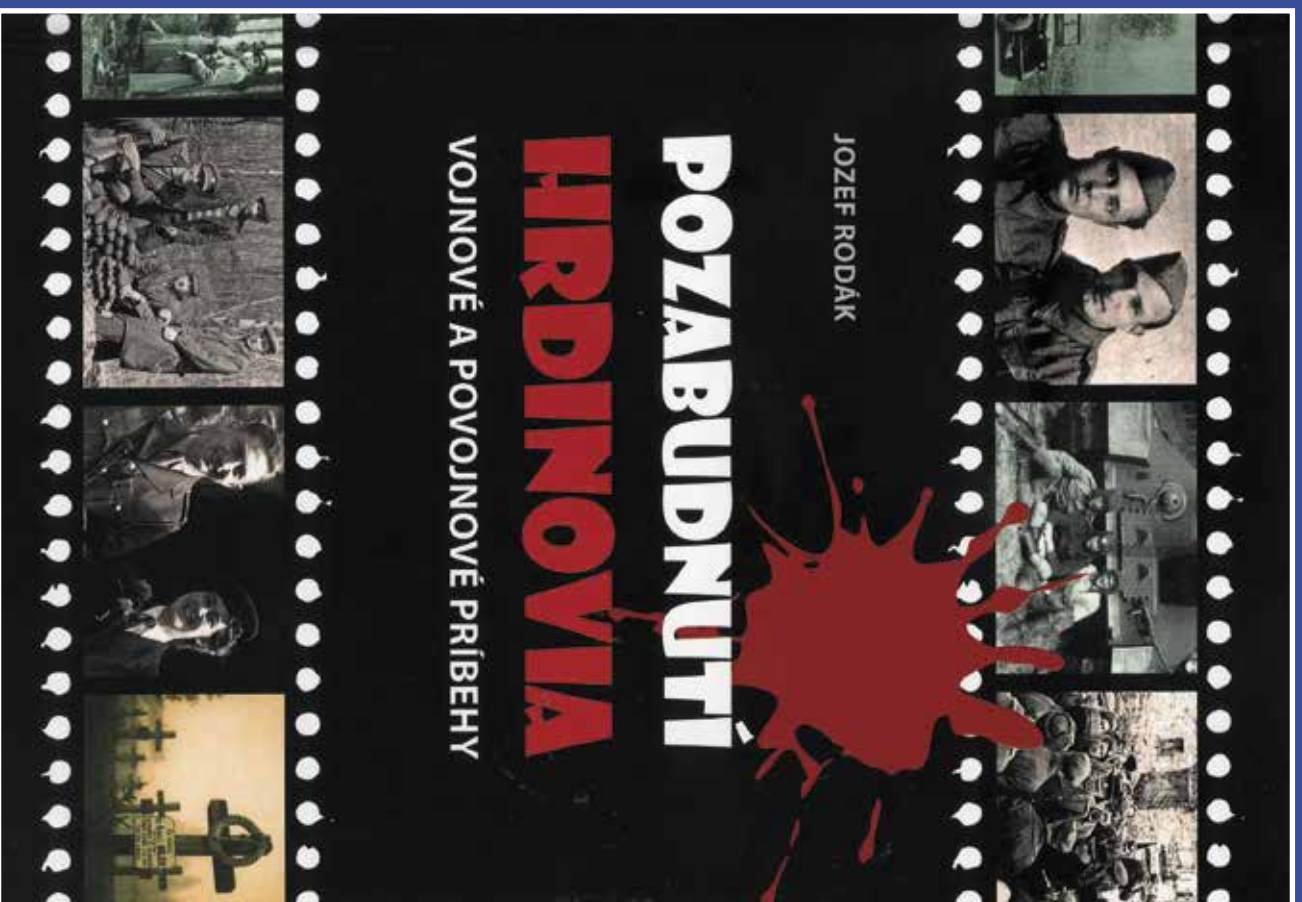
(Закінчіня в далшім чіслі.)

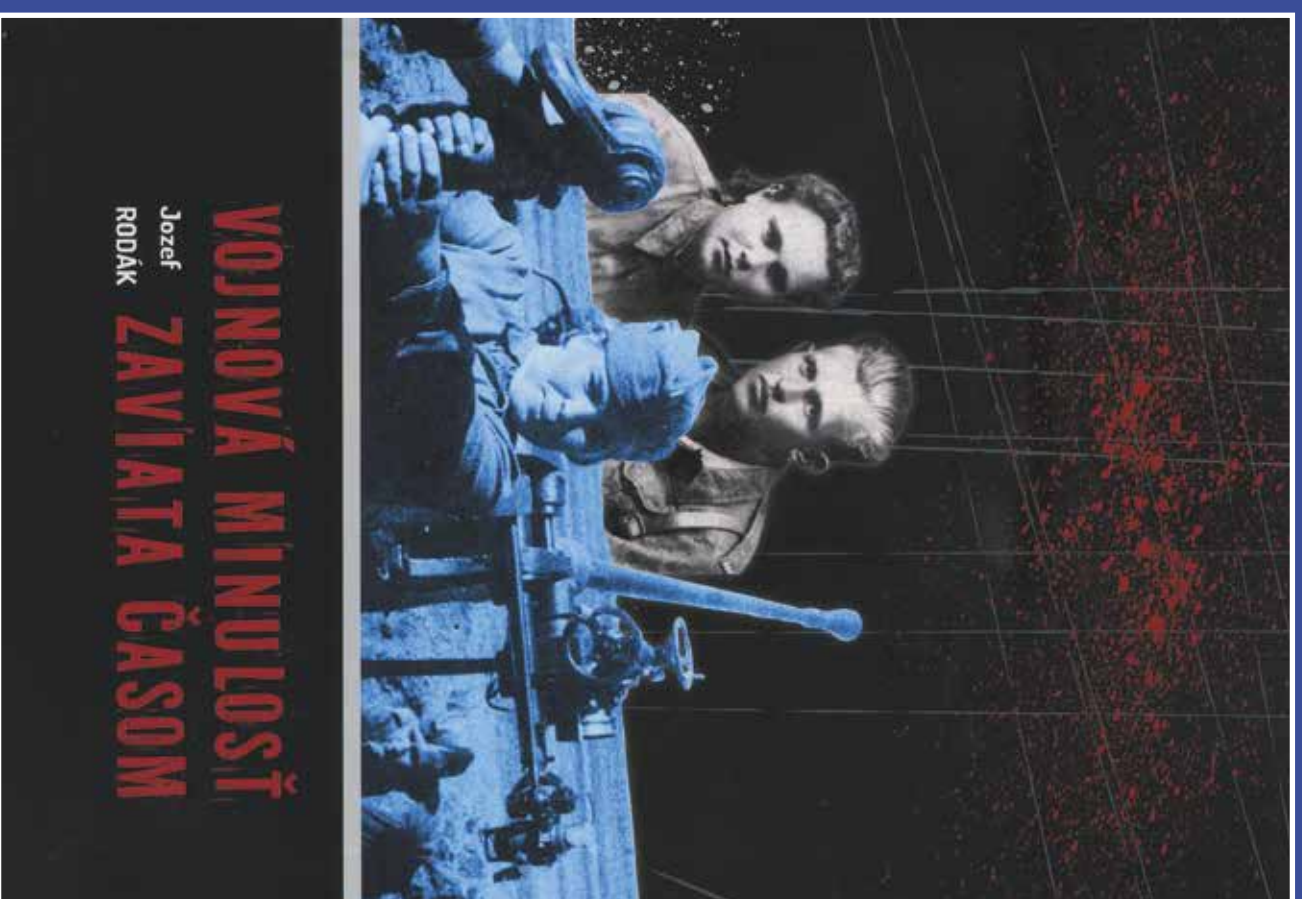
- Погляд на Пам'ятник чехословацької армії на Дуклі з соху советського вояка як освободителя в об'ягу вдячної жінки, автором якого був Ян Куліх. Тепер ця соха є у вестибюлі при Дуклянському перевалі.

- 6. жовтня 2014 у зв'язі із 70-ми роковинами Карпато-дуклянської операції на пам'ятнику чехословацької армії соху вояка 1. чехословацького армійського корпусу, який давав честь своїм сполубовійникам, святково одгалили: (справа) президент Андрей Кіска, міністр оборони СР Мартін Гьлівач і армійський генерал Ян Ілавський. Було це друге одгаління цієї сохи-репліки, бо оригінал автора-сохара Яна Адольфа Вітека, який тут стояв у 1949, комуністичний режим зняв і знищив, а замість нього там у 50-х роках поставив соху советського вояки.

- Книжка П'яедДр. Осифа Родака, яка описує події 2. світової війны і по ній, враховано Карпато-дуклянської операції і судьбы дакотрых вояків. Выдало єй в році 2012 здружіння на захова-ня воєньської історії в Карпатах.

- Найновша книжка П'яедДр. Осифа Родака, котру выдало сто-мянуте здружіння в році 2014 к 70-ым роковинам СНП і Карпа-то-дуклянської операції, і котра была 23. фебруара 2015 пре-зентована в засіданні Містьского уряду в Свіднику.